

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA MERKEZİ

**“YUMUŞAK GÜCÜN TURİZM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: KARABAĞ
BÖLGESİ ÖRNEĞİNDE ”**
konusunda

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muradova Nermin Elxan

BAKÜ – 2022

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA MERKEZİ

**Uluslararası Yüksek Lisans ve
Doktora Merkezi'nin direktörü
Doç. Dr. Ahmadov Fariz Saleh**
_____ imza
“ ___ ” _____ 2022-ci il

**“YUMUŞAK GÜCÜN TURİZM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: KARABAĞ
BÖLGESİ ÖRNEĞİNDE”**
konusunda

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ana bilim dalının şifresi ve adı: 060409 İşletme

Bilim dalı: İşletme Organizasyonu ve Yönetimi

Grup: 136

Tez yazarı:
Muradova Nermin Elxan
_____ imza

Tez danışmanı:
s.ü.f.d., b/m. Memmedov Aqil Arif
_____ imza

Ana bilim dalı başkanı:
Doç. Dr. Şamkhalova Samire Oktay
_____ imza

Bölüm başkanı:
Prof. Dr. Kelbiyev Yaşar Atakişi
_____ imza

BAKÜ – 2022

Elm andı

Mən, Muradova Nermin Elxan qızı and içirəm ki, “Yumuşak gücün turizm üzerindeki etkileri: Karabağ bölgesi örneğinde” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

“YUMUŞAQ GÜCÜN TURİZİMƏ TƏSİRİ: QARABAĞ BÖLGƏSİ NÜMUNƏSİNDƏ”

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: Azərbaycan qlobal turizm bazarında mühüm potensiala malikdir. Bugünə qədər işğal altında olan Qarabağın işğaldan azad edilməsi ilə qarşıdakı dövrdə bu potensialın daha da artacağı gözlənilir. Bu tədqiqat sərt güc (döyüş) ilə işğaldan azad edilmiş Azərbaycan torpaqlarının yumşaq güc potensialı kimi qiymətləndirilməsini əhatə edir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın müəyyən edilmiş məqsədinə uyğun olaraq dissertasiya aşağıdakı əsas vəzifələri həll etmək məqsədi daşıyır:

♣ Azərbaycan turizm sektorunda yumşaq gücü tətbiq etmə imkanının olub-olmamasının araşdırılması:

♣ Qarabağda yumşaq gücün turizmə təsirlərinin araşdırılması.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Bu tədqiqat prosesində məntiqi və elmi ümumiləşdirmə, sistemli yanaşma və digər üsullardan istifadə edilib, statistik təhlillər aparılıb, turizm sektoruna aid rəqəmlər şərh edilib. Eyni zamanda Azərbaycanda və Qarabağda yumşaq gücün turizmə təsiri kimi axtarılan suallara cavab tapmağa çalışılıb.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqat ilə bağlı ikinci məlumatlar bir qayda olaraq araşdırılmışdır, ikinci məlumatlardan ən əsası olan Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: 1990-cı illərdən Azərbaycanın Qarabağ bölgəsi Ermənistan tərəfindən işğal olunmuşdur. Bu müharibə və ondan sonrakı təxminən otuz illik işğal dövründə ölkənin turizm potensialından istifadə olunmamışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Yumşaq gücün turizm sektoruna təsirinin qiymətləndirilməsi aktual məsələlərdən biridir. Turizm sahəsinə sərmayə qoymaq bu sahədə iş adamları üçün böyük imkanlar yaradacaq və bu investisiyaların sonda ölkə büdcəsinə kifayət qədər gəlir gətirəcəyi bu önəmli bir faktdır.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Qarabağın əlverişli iqtisadi-coğrafi mövqeyi, zəngin sərvətləri, unikal təbii-iqlim xüsusiyyətləri, münbit torpaqları, zəngin flora və faunası ölkənin turizm sənayesinin inkişafı və eyni zamanda Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün yeni fərsətlər deməkdir. Qarabağın turizm potensialından istifadə etmək Azərbaycana böyük iqtisadi səmərə verəcəkdir.

Açar sözlər: Yumşaq güc, Turizm potensialı, Qarabağ

**“YUMUŞAK GÜCÜN TURİZM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: KARABAĞ BÖLGESİ
ÖRNEĞİNDE”
ÖZET**

Araştırmanın güncelliği: Azerbaycan, küresel turizm pazarında önemli bir potansiyele sahiptir. İşgal altındaki Karabağ'ın kurtarılması ile önümüzdeki dönemde bu potansiyelin artması bekleniyor. Bu çalışma, sert güç (muharebe) ile işgalden kurtarılan Azerbaycan topraklarının bir yumuşak güç potansiyeli olarak değerlendirilmesini kapsamaktadır.

Araştırmanın amacı: Araştırmanın belirtilen amacına uygun olarak, tez aşağıdaki ana görevleri çözmeyi amaçlamaktadır:

♣ Azerbaycan'ın turizm sektöründe yumuşak güç kullanma fırsatı olup olmadığını araştırmak:

♣ Karabağ'da yumuşak gücün turizm üzerindeki etkilerini incelemek.

Kullanılan araştırma yöntemleri:Bu araştırma çalışmasının araştırma sürecinde mantıksal ve bilimsel genelleme, sistematik yaklaşım ve diğer yöntemler kullanılmıştır. İstatistiksel analiz yürütülmüş, turizm sektörüyle ilgili rakamlar yorumlanmıştır. Aynı zamanda Azerbaycanda, aynı zamanda Karabagda yumuşak gücün turizmə etkisi gibi aranan sorulara cevaplar bulunmaya çalışılmıştır.

Araştırma veritabanı:Araştırma ile ilgili ikinci bilgiler araştırılmış, ikinci verilerden en önemlisi olan Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi'nden alınan verileri kullanılmıştır.

Araştırma sınırlamaları: 1990'cı yıllardan itibaren Azerbaycan'ın Karabağ bölgesi Ermenistan tarafından işgal olunmuştur. Bu savaş ve aynı zamanda ardından gelmiş tahmini otuz yıllık işgal döneminde ülkenin turizm potansiyeli kullanılmamıştır.

Araştırmanın bilimsel yeniliği ve pratik sonuçları:Yumuşak gücün turizm sektörü üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi güncel konulardan biridir. Bu alanlara yatırım yapmak bu alanda iş yapmak için büyük fırsatlar yaratacaktır ve bu yatırımların nihayetinde ülke bütçesine yeterli gelir getireceği önemli bir gelişmedir.

Sonuçların kullanılabilirliği alanları:Karabağ'ın elverişli ekonomik ve coğrafi konumu, zengin kaynakları, eşsiz doğal ve iklim özellikleri, verimli toprakları, zengin flora ve faunası, ülkenin turizm endüstrisinin gelişmesi ve aynı zamanda Azerbaycan ekonomisi için yeni fırsatlar anlamına gelmektedir.Karabağ'ın turizm potansiyelini kullanmak Azerbaycan'a büyük ekonomik faydalar sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler:Yumuşak güç,Turizm potansiyeli,Karabağ

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
TİKA	Türk İşbirliği ve Kordinasyon Ajansı Başbakanlığı
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
ATB	Azerbaycan Turizm Bürosu

İÇİNDEKİLER

	GİRİŞ.....	9
I BÖLÜM.	YUMUŞAK GÜCÜN TEORİK ÖNEMİ.....	12
1.1.	Yumuşak gücün teorik çerçivede incelenmesi.....	11
1.2.	Yumuşak gücün kullanılma alanları.....	14
1.3.	Dış Politika Aracı Olan Yumuşak Gücün Turizm Sektörüne Etkisi.....	17
1.3.1.	Yumuşak gücün turizmle ilişkisi.....	17
	AZERBAYCAN'DA TURİZM POTANSİYELİNİN	
II BÖLÜM.	DEĞERLENDİRİLMESİ VE ALTERNATİF TURİZM ÇEŞİTLERİ	21
2.1.	Azerbaycan'da turizm potansiyeli	21
2.1.1.	Azerbaycan'nın turizm potansiyeli açısından zengin olan bölgeleri.....	22
2.1.2.	Azerbaycan'da alternatif turizm.....	35
2.2.	Azerbaycan'da turizmini geliştiren özellikler	41
2.2.1.	Coğrafi konum, turizm etkinlikleri,turizm merkezleri ve turistlik yollar,turistik kamp ve tesisler.....	41
2.3.	Ulusal turizm politikası.....	43
2.3.1.	Modern Azerbaycan'da ulusal turizm politikası.....	43
	KARABAĞ'IN TURİZM POTANSİYELİNİN	
III BÖLÜM.	DEĞERLENDİRİLMESİ VE YUMUŞAK GÜÇ UNSURU OLARAK İNCELENMESİ.....	48
3.1.	Yumuşak gücün Karabağ Turizmine etkisi	48
3.1.1.	Karabağda potansiyel turizm türleri.....	51
3.2.	Karabağ'da turizmi geliştiren faktörler.....	55

3.3	İkinci Vatan Savaşı'ndan sonra Karabağ'da turizmin gelişme potansiyeli.....	58
	SONUÇ	63
	KAYNAKÇA	65
	Tabloların listesi.....	70
	Resimlerin listesi.....	70

GİRİŞ

Araştırma konusunun güncelliği:Azerbaycan küresel turizm piyasasında önemli potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin şimdiye kadar işgal altında olan Karabağ'ın azat edilmesiyle önümüzdeki zaman aşamasında daha da artması beklenmektedir. 2020 yılı sonunda Azerbaycan'da, Karabağ'da işgal altında olan toprakların 44 günlük Vatan Muharebesiyle (sert güç ile) azat edildikten sonra yeni bir dönem aşamasına geçmiştir. Azerbaycan, “Kafkasya'nın Cenneti'ni dünyanın turizm merkezi haline getireceğiz” stratejisiyle Karabağ'da turizm alanında önemli yatırımlar yapılmıştır. Çünkü Karabağ bölgesi kültürel zenginlikleri, endemik bitki örtüsü , doğal güzellikleri ve tarihi dokusuyla turizm sektörü için el vazgeçilmez bir coğrafyadır. Bu araştırma sert güç (muharebe) ile işgalden özgürleştirilmiş Azerbaycan topraklarının yumuşak güç potansiyeli gibi değerlendirilmesini içermektedir. Bu nedenle çalışma Karabağ'ın yumuşak güç potansiyelinin turizmle birlikte “Azerbaycan için nasıl yumuşak güç unsuru” haline getirebileceğinin tartışılması açısından önemlidir.

Sorunun bildirimi ve çalışma düzeyi: Tezde temel konumuz Karabag'da yumuşak gücün turizme etkisini araştırılmasıdır.Yumuşak güç kavramı ilk defa Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) Harvard Üniversitesi'nden Joseph S. Nye tarafından 1990'ların başında “Liderliğe Zorunluluk: Amerikan Gücünün Değişen Doğası” adlanan eserde ortaya atılmışdır ve zaman çerçevesinde bu kavram etrafında geniş bir literatür oluşmuştur. Yumuşak güç, bir ülkenin diğer ülkelerden istediklerini askeri güç kullanmadan veya ekonomik olarak zorlamadan, onları sosyal ve kültürel unsurlarıyla cezbederek alabilme kabiliyetini ifade etmektedir. Karabağ bölgesi kültürel zenginlikleri, endemik bitki örtüsü , doğal güzellikleri ve tarihi dokusuyla turizm sektörü için el vazgeçilmez bir coğrafyadır. Sonda yumuşak güc kullanımı ile birge Karabag'da işgalden sonra turizm daha çok geliştirilicekdir.

Araştırmanın amacı ve görevleri: Bu çalışmada işgalden azat edilmiş Karabağ'ın turizm potansiyelinin Azerbaycan Devleti'nin yumuşak gücü için mühim

olduğu ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ayrıca Karabağ'ın turizm potansiyelinin Azerbaycan için nasıl bir yumuşak güç unsuruna haline getirebileceği tartişılmaktadır.

Araştırmanın tanımlanan amacına uygun olarak, tez aşağıdaki ana görevleri ozmeyi amaçlamaktadır:

- Turizm sektorunu araştırmak;
- Yumuşak gn turizme etkilerini incelemek.(Karabag rneğinde)

Çalışmada turizmin gelişmiş olması için atılması önemli olan adımlar ayrı bir çalışmanın konusu olacaktır.

Araştırma nesneleri: Araştırmanın teorik temelini turizm ve yumuşak g alanında yerli ve yabancı bilim adamlarının çalışmaları oluşturmaktadır. Turizm sektörü üzerine bilimsel-pratik konferans ve seminerlerin materyalleri de kullanılmıştır. İstatiksel analiz yürütülmüştür.

Araştırma yöntemleri: Araştırma belge incelemeye dayalı olan nitel çalışmadır. Bu araştırma çalışmasının araştırma sürecinde mantıksal ve bilimsel genelleme, sistematik yaklaşım ve diğer yöntemler kullanılmıştır İstatiksel analiz yürütülmüş, turizm sektörüyle ilgili rakamlar yorumlanmıştır. Aynı zamanda Azerbaycanda, aynı zamanda Karabagda yumuşak gn turizm etkisi gibi aranan sorulara cevaplar bulunmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın veri tabanı: Araştırma için önce literatür taraması yapılmış, daha sonra istatiksel analiz yürütülmüş, turizm sektörüyle ilgili rakamlar yorumlanmıştır.

Araştırmanın kısıtları: 1990'cı yıllardan itibaren Azerbaycan'ın Karabağ bölgesi Ermenistan tarafından işgal olunmuşdur. Bu savaş ve aynı zamanda ardından gelmiş tahmini otuz yıllık işgal döneminde ülkenin turizm potansiyeli kullanılmamıştır Diğer taraftan hem ülkenin önemli hissesinin işgal edilmesinden dolayı hem de Karabağ'ın işgal olunmuş erazilerine yakın olan bölgelerin (Gyđl, Maral Gl gibi) sektörel açıdan istenilen noktaya gelinememiştir

Araştırmanın bilimsel yeniliği : Yumuşak Güç terimi son yıllarda çok fazla duymakta olduğumuz, bilimsel çalışmalarda karşımıza çıkan bir terim haline gelmiştir.

Birçok yabancı araştırmacının alışmaları, Yumuşak güç ve turizm sektoruna etkisi konusunun inceleme sorununa ayrılmıştır.

Sonuçların bilimsel-pratik nemi: Literatür taraması yapılırken Yumuşak gn turizm sektörü üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi ile ilgili önemli kaynakların olduğunu ifade edebiliriz. Azerbaycanın jeopolitik hassasiyetini gözönünde bulundurarak, yumuşak gc dış politikada bir arac olarak kullanmayı hedeflemektedir. Yapılmış olan çalışmaları incelediğimiz zaman dünya örneğinde bu konuda çalışılmış olan birçok araştırmalar Azerbaycan'ın Karabağ sorunun zme kavuşturulması ile etkili olabileceği düşüncesini ortaya koymaktadır. Var olan potansiyelin diğer devletlerle ilişkilerinin daha da sağlam çerçevede oluşturulması, turizmin ekonomik çeşitlendirilmesi hususunu belirterek ekonomiye katma değer sağlaya bileceği varsayılabilir. Karabağ bölgesi kültürel zenginlikleri, endemik bitki örtüsü , doğal güzellikleri ve tarihi dokusuyla turizm sektörü için el vazgeçilmez bir coğrafyadır.Karabağ'ın elverişli ekonomik ve coğrafi konumu, zengin kaynakları, eşsiz doğal ve iklim özellikleri, verimli toprakları, zengin flora ve faunası, ülkenin turizm endüstrisinin gelişimi için yeni fırsatlar anlamına gelmektedir. Bu alanlara yatırım yapmak bu alanda işadamları için büyük fırsatlar yaratacaktır ve bu yatırımların nihayetinde ülke bütçesine yeterli gelir getireceği bir gerçektir ve bu önemli bir gelişmedir. Karabağ'ın turizm potansiyelinin kullanılması Azerbaycan'a büyük ekonomik faydalar sağlayacaktır.

I BÖLÜM. YUMUŞAK GÜCÜN TEORİK ÖNEMİ

1.1.Yumuşak gücün teorik çerçivede incelenmesi

Uluslararası politikanın eski ve temel kavramlarından birisi güçtür.Tarihte ortaya çıkmış tüm devletler, belirli sürede güçlerini çokaltmaya çalışmışlardır. Güç aktarımının önünde olan en büyük engel ise, genellikle diğer devletin varlığı , gücü olmuştur. Bu sebeble üç ve ya daha çok devletin yer almış olduğu her uluslararası sistemde bir güç dengesi ilişkisine rastlamak mümkündür.Böyle ki,hem filozoflar hemçinin sosyologlar bu kavram aid araştırma aparmış ve kendi dönemlerine uygun birtakım teoriler ortaya koymuşlardır. Robert Dahl gücü bir aktörün, başka bir aktöre yapamayacağını yaptırabilme yeteneği olarak tanımlamıştır. K. N. Waltz gücü, karşılıklı olan bağımlılığa dayanıklı bir sistemde, bir aktörün başka bir aktörden bağımsız bir biçimde karar alması ve diğer aktörlerin kararlarından en az onun etkilenmesi gibi söylemiştir. Güç kavramı hem uluslararası ilişkilerde hem de uluslararası alanda yapılmış analizlerde sıkca başvurulan bir unsur olmasına karşılık, içeriği ve ölçülebilirliği konusunda fikir birliği helede sağlanabilmiş değildir (Kroening, 2010, s.412-431).

Yumuşak güç kavramı ilk defa Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) Harvard Üniversitesi'nden Joseph S. Nye tarafından 1990'ların başında "Liderliğe Zorunluluk: Amerikan Gücünün Değişen Doğası" adlanan eserde ortaya atılmışdır ve zaman çerçevesinde bu kavram etrafında geniş bir literatür oluşmuştur. Yumuşak güç, bir ülkenin diğer ülkelere istediklerini askeri güç kullanmadan veya ekonomik olarak zorlamadan, onları sosyal ve kültürel unsurlarıyla cezbederek alabilme kabiliyetini ifade etmektedir.Yumuşak güç her şeyden önce üç kaynağa dayanır, kültür, siyasi değerler ve dış politika.Kültür bir toplumda en değerli ve anlamlı uygulamalar bütünü gibi tanımlanır.Bir ülkenin kültürü, evrensel değerler içindedir ve politikaları başkalarının da paylaştığı değerlere ve çıkarlara hizmet edir.Bu sebeble yani yarattığı sorumluluk ve çekicilik ilişkileri sebebiyle, sonuçları elde etme olasılığını çoğalır.Yurt

dışı ve yurt içi hükümet politikaları potansiyel yumuşak güç kaynağıdır (Kroening, 2010, s.412-431).

Örneğin, 1950’lerde ülkedeki ırk ayrımcılığı Amerika ve Afrika’daki yumuşak gücü azaltmıştır, bugün de ölüm cezasının uygulanmış olması ve silah kontrolü yasalarının yetersiz olması yumuşak gücü azaltmıştır.Nye’in da dediği gibi “ABD’nin uyguladığı yumuşak güç sadece hükümetin resmi icraatlarının ürünü olmakla yanaşı kısmen ekonominin ve toplumun bir yan ürünüdür.” Joseph S. Nye, Amerikan Gücünün Paradoksu kitabında yumuşak gücü“Yumuşak gücü iyi oturmuş ülkeler daha iyi durumdadır.” şeklinde yorumlamış, bir bilgi çağında yumuşak gücü şu şekilde sınıflandırmıştır : “Fikirleri ve baskın kültürü egemen küresel normlara daha yakın olanlar, güvenilirlikleri içteki ve uluslararası alanda performansıyla artanlar, çoklu iletişim kanallarına en fazla erişim imkânına dolayısıyla konuların işlenmesine ve aktarılması konusunda daha fazla nüfuza sahip olanlardır”(Nye, 2020,s.6-7).

Dünya üzerinde uygulanan yumuşak güç önerilerine bakarsak,tarihde bunun birçok uygulamasını göre biliriz. Bunlardan ilki ABD tarafından II. Dünya Savaşı’ndan sonra uygulanmış Marshall Planıdır.Marshall Planı II. Dünya Savaşı’ndan sonra ABD’nin Batı Avrupa ülkelerine yaptığı ve ABD’nin o dönemde olan Dışişleri Bakanı George MARSHALL’ın adı ile anılmış yardımdır.Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyetler Birliği’nin desteği ile Komünist Partiler iktidarı ele geçiren zaman , Batı Avrupa’da komünistlerin daha da güçlü olması ABD’yi kaygılandırmıştır. Bu değerlendirmede ABD Dışişleri Bakanı Marshall Haziran 1947’de etdiği konuşmada, gereksinimler belirleneceyi halde ABD’nin Avrupa devletlerine yardımcı olabileceğini belirtmiştir .Marshall Planı Türkiyede ekonomik bağımlılığın başlangıç yeridir (Nye Jr., Joseph S., 2008).

ABD’nin uygulayacağı güç tabii ki, Marşall Planı ile sınırlı değildir.Başka bir örneği Büyük Ortadoğu Projesi(BOP) olarak adlandırılmış bölgede ülke halklarının kültürel ideolojilerine ve demokratik taleplerine uygun çalışılmış bir projedir.

Türkiye'nin yaptığı yumuşak güç araçlarına bakarsak, en önemli örnek TİKA projeleri olacaktır (<http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/>).

1.2.Yumuşak gücün kullanılma alanları

Yumuşak güçde kullanılan araçlar diğer güç kullanımı araçlarından farklıdır.Bir ülkenin yumuşak gücü üç kaynağı içermektedir. Bunlar dış politika, siyasi değerler ve kültürel değerlerdir.Nyenin Amerikan merkezli yaklaşımına göre bir ülkenin yumuşak güç kaynağı olan siyasi değerler daha çok demokrasi kavramları ve insan hakları bağlamındadır (Nye Jr., Joseph S., Mart 2008).

Lakin siyasi değerde uygulamanın da gerekli olduğunu vurgulamaktadır.AB ve ABD ülkelerinin siyasi değerlere yani demokrasi ve insan haklarına verdikleri önem ve bu değerleri önemsemekleri dünyaya yansımıştır. Ülkelerin iç politikada uygulamadıkları söylemlerini dış politikaya yansıtması yumuşak gücü artırmaz daha da azaltır. Siyasi değerler hükümetin dış ve iç faaliyetlerinin ürünü olarak ortaya çıkar.Kültürel diplomasi, yumuşak güç çalışmasında en çok dile getirilen konulardan biridir ve yumuşak gücün önemli enstrümanıdır. Günümüzde iç kargaşaların ve bölgesel çatışmaların çokaldığı bugünlerde bu kargaşa ve çatışmanın en barışçıl ve pratik çözümü kültürel diplomasıdır.1960 yıllarında Frederick Barghoom kültürel diplomasiyi, kişilerin manipülasyonu ve devletlerarasındaki propaganda aracı gibi tanımlamıştır. Bir toplumu değiştirmenin en etkili ve iyi yolu onun kültürünü değiştirmektir.Kamu diplomasisinin önemli araçlarından biri ve yumuşak gücün en önemli enstrümanlarından biri olan kültürel çalışmalar üzerinden yapılmış kültürel diplomasi; “bir devletin; dış politika ,diplomasi hedeflerine ulaşması maksadında kültürünü ve yayması yabancı hedef kitleyi pozitif yönde etkilemesi”dır. Avrupa Ülkelerinde kültürel diplomasi faaliyetlerini sık kullanılır. Almanya’da kültürel diplomasi faaliyetlerini yürüten Goethe Enstitüsü, Fransa’da Fransız Kültür Merkezi,İngiltere’de İngiliz British Council, İspanya’da Cervantes Enstitü örnektir.Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılmış tanımda ; “kültürel

diplomasi, yabancı ülkelerin kamularıyla uzun süreli ve direk kurulan ilişkileri kapsarken bu ilişkilerin amacı ise resmi ilişkilerin daha kolay işlemesi maksadıyla uygun anlayış ve iklimin yaratılmasıdır” (Oğuzlu T., 2007, s. 81-97).

Kültür diplomasisinin önemli bir bileşeni olan din, dış politikayı ve devletlerarası ilişkileri etkileyen bir unsurdur. Din hem uluslararası çatışmaların nedeni olabilmektedir, hem de ülkelerin siyasi çıkarları için kullanılır. Haçlı Seferleri zamanı Osmanlı'nın hilafete sahipliği tarihte dinle kullanılan güç dengelerinin sürdürülebilmesi örneklerinden biridir. Bu örneklerle inanç diplomasisi önce sonlandırmayı amaçlamakta, herkesin inancına saygı duyularak dinler arası ilişkiyi amaçlayır (Bayraktar Zülfikar, 2012, 181-189).

En temel yumuşak güç unsurlarından birisi de devletlerin sahip olduğu insan kaynağı kapasitesidir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, nüfus büyüklüğü her zaman güç ile doğru orantılı değildir. Aynı zamanda güçlü bir ülke olabilmek için yeterli nüfus imkânına da sahip olmak gereklidir. Nüfus diğer güç kaynaklarının tamamlayıcı bir unsurdur. Burada nüfusun güç üzerindeki etkisi sayısal bir çoğunluktan ziyade nüfusun nitelikleridir. Yine nüfusu az olan devletlerin uluslararası arenada güçlü devlet olma imkânı kolay görülmemektedir. Günümüzde teknolojik gelişmelerin etkisi ile nüfus artık göreceli bir kavram olmuştur. Söz konusu etkenler aynı zamanda nüfusun toplam büyüklüğünün yanında niteliğinin de onun kadar önemli olduğunu göstermektedir. Gelişen teknoloji ile birlikte eğitim çok daha önemli hale gelmekte ve eğitilmiş insana duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Yaş ortalaması da nüfusun niteliğini belirleyen etkenlerden değerlendirilmektedir. Devletlerin ekonomik kapasitesi olan doğal kaynakları ve yine kapasitesinin bir diğer unsuru olan endüstriyel kapasitenin yeterli olmadığı ülkelerde kalabalık bir nüfus bir avantaj olmaktan ziyade dezavantaj oluşturmaktadır. Yine nitelik açısından yaşlı nüfusa sahip ülkeler günümüzde yabancı ülkelere işgücü ithal etmektedir. Bu ikisi birlikte ele alındığında optimal bir nüfus kapasitesinin güç kaynağı olarak önemi büyüktür. O halde nüfusun kalabalık olmasını tek başına bir güç göstergesi olarak düşünmemek ve diğer unsurları

hesaba katarak bir bütün halinde değerlendirmek daha uygun bir yaklaşım tarzı olarak görölmektedir (Oğuzlu T.,2007, 2).

Ekonomik kapasite ülkenin elinde bulundurduğu doğal kaynakları, kapasitesi ile sınırlı değildir. Ülkenin ticari ilişkileri, küresel sermaye şirketleri ve markaları da ekonomik kapasite içerisinde değerlendirilmektedir.Ekonomik kapasitenin önemli bir unsuru olan doğal kaynaklar üretimde kullanılan hammadde (maden) kaynakları ile gıda kapasitesi olarak (tarım) ülkenin kendi kendine yeter bir ülke olması önemlidir. Gerek endüstriyel kalkınma için gerekse savunma sanayi için hammadde kaynaklarına sahip olmak büyük önem taşımaktadır (Kroening, 2010, s.412-431).

Bir ülkenin ekonomik gücünün büyüklüğünü sayısal verilerle değil, küresel sistem içerisinde çevresindeki ülkelerin ekonomik yapılarına yaptığı müdahalelerin politikaları üzerindeki etkisine bakarak değerlendirmek daha anlamlı görölmektedir. Bu etki ise dış yatırımlar, kredi/borç verme ve bazı yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Yine ekonomik güç kaynaklarından birisi de ülkenin ticaret hacmi ve ilişkileridir. Hemen hemen tarihin tüm dönemlerinde ticaret merkezi konumunda olan ülkeler ticari ilişkilerini yumuşak güç olarak kullanmışlardır. Devletlerin başaramadığını şirketler ve ticari örgütler başarmışlardır. Hindistan'ın İngiliz kolonilerince sömürgeleştirilmesi buna iyi bir örnektir. Uluslararası yatırım imkânlarına sahip olan küresel şirketler yabancı ülkedeki yatırım faaliyetlerinde istihdam ettiği iş gücü üzerinde bir nevi yumuşak güç etkisi yaratabilmektedir. Yine bu şirketlerin yabancı ülkedeki faaliyetleri ile edindiği tecrübeler devlet kurumlarının elde ettiği tecrübeden çoğu zaman daha fazladır. Günümüzde uluslararası ilişkiler artık devletlerarası faaliyet olmaktan çıkarak halklar arası bir faaliyet gelmektedir. Yumuşak güç kapasitesini doğru ve etkin kullanan ülkeler kamu diplomasisi ve dış politika alanlarında da iyi konumdadırlar (Kroening, 2010, s.412-431).

1.3.Dış Politika Aracı Olan Yumuşak Gücün Turizm Sektörüne Etkisi:

1.3.1.Yumuşak gücün turizmle ilişkisi

“Yumuşak güç ve Turizm arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle turizmle ilgili kavramların açıklanması önemlidir. Yumuşak güç kavramı önceki bölümde açıklanmıştır. Turizmle ilgili ilk tanımlamayı 1905 yılında E. Guyer Freuler yapmıştır.Tanıma göre turizm; “gittikçe artan hava değişimi ve dinlenme ihtiyacına, sanatla ve doğa ile beslenen göz alıcı güzellikleri tanıma isteğine dayanan, özellikle ticaret ve endüstrinin gelişmesi ve ulaştırma araçlarının mükemmelleşmesi sonucu olarak insan topluluklarının çeşitli ilişkiler kurmalarına olanak veren çağa özgü bir olaydır” şeklinde tanımlanmıştır .Ekonomik anlamda ilk tanımı ortaya atan kişi Avusturyalı ekonomist Hermann Von Schullern olmuştur. Schullern turizmi; “başka bir ülkeden, bölgeden veya şehirden ziyaretçilerin gelmesi ve geçici bir süre kalması ile birlikte oluşan ekonomik faaliyetlerin tümü” olarak tanımlamıştır (Denman R. and Denman, J. ,2004,pages 2-5).

Modern turizm kavramı İkinci Dünya Savaşı döneminde Walter Hunziker ve Kurt Krapf tarafından 1942 yılında yapılmıştır. Destinasyonda turizm hareketliliğinin meydana gelmesi için turizm arzının ve turizm talebinin olması gerekmektedir. Turizm arzı, turistik tüketimde yer alan ve turizm ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan mal ve hizmetlerin tedarik edilmesini içeren üretim temelli faaliyetlerin tümüdür.Turizm talebi ise, belirli bir piyasada, belirli bir zaman diliminde, kendi yerleşim yerlerinin dışındaki turistik mal ve hizmetlerden rasyonel veya irrasyonel nedenlerle faydalanmak isteyen, yeterli satın alma gücüne sahip kişilerdir.Ekonomik faktörler: Milli gelir, ulaştırma, turistik mal ve hizmetlerin fiyatı, ödemeler dengesi, turizm sektörünün durumu, konjonktürel durum,Ekonomi dışı faktörler: Sosyal faktörler, psikolojik faktörler, politik faktörler, diğer faktörler. Turizm sektöründe sağlanan istihdam şunlardır.

1. Doğrudan istihdam: Seyahat acenteleri, konaklama işletmeleri gibi turizm sektörüne doğrudan hizmet veren kişilerdir.

2: Dolaylı istihdam: Turizm işletmelerine ihtiyaç duydukları girdileri sağlayan ve bu işletmelerin harcamaları sayesinde gelir elde eden sektörlerdeki istihdamdır.

3. Uyarılmış istihdam: Doğrudan ve dolaylı istihdamdan yararlananların elde etmiş oldukları gelirleri harcamalarıyla oluşan ek istihdamdır.

Turizm yatırımlarındaki amaç şunlardır:

1. İşletmelerin gelir elde etmesi,
2. Küresel ölçekteki turizm gelirlerini artırmak,
3. Yatırılmış sermayeyi geri almaktır.

Turizm yatırımları üç ana grupta incelenebilir :

1. Alt yapı yatırımları: Yol, köprü, liman, su ve kanalizasyon gibi temel hizmet yatırımları,
2. Üst yapı yatırımları: Otel, motel, pansiyon , tatil köyü gibi yatırımlar,
3. Diğer hizmet yatırımları: Yeme-içme eğlenme gibi ihtiyaçları karşılamaya yarayan yatırımlar.

Yumuşak güç olarak kullanılan turizm, turistik talebe yönelik olumlu gelişmelerden etkilenerek turizm yatırımlarına ve turizm istihdamına pozitif şekilde etki ederek söz konusu alanlarda kayda değer bir gelişme sağlayacaktır. Diğer taraftan turistik talebe yönelik olumsuz politik gelişmeler yine söz konusu alanlarda negatif bir meydana getirecektir (Denman R. and Denman, J. ,2004,pages 2-5).

Turizm araştırmacıları, bir değişim biçimi olarak hem iç turizmin hem de dış turizmin yumuşak güç aracı olduğunu giderek daha fazla kabul etmektedirler. Araştırmacılar, dış turizmin, iç turizme nazaran daha etkili olduğunu düşünmekle birlikte, bazıları ise iç turizmin daha önemli olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Bu araştırmacıların çoğu, Çin'i örnek olay çalışması olarak kendi makalelerinde kullanırken, bazıları ise Rusya'yı, Amerika'yı veya Avrupa Birliği'ni çalışmalarında örnek seçmektedirler. Nye'nin teorisine dayanarak hem dış politika hem de kültürel tüketim yumuşak güç kaynaklarıdır. Turist gönderen taraf için turizm, hedef ülkeleri iyi siyasi ilişkiler peşinde koşmaya ve turist kabul eden ülkeler tarafından belirlenen bazı

kriterleri takip etmeye çekebilir. Spesifik olarak, turizm gelirleri bütçeye döviz getirir, yatırımı ülkeye çeker ,nüfusun istihdamını artırır. Günümüzde turizm endüstrisi, özellikle ülkeleri, kültürleri, ulusal yaşamı da içine alan “yumuşak güç” uygulanmasında önemli bir dönüm noktasıdır. Buna karşılık turizm, “yumuşak güç” kavramının ana unsurlarından biridir ve her şartta, uluslararası sorunların çözümünde turizmin rolünü azaltmak imkansızdır. Turizm endüstrisinin gelişimi, sadece bir turist akışında ve yatırımların çekilmesinde artış sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yabancı turistlerin edindikleri izlenimlere göre ülkenin olumlu bir imajının oluşturulmasına da izin verir (Denman R. and Denman, J. ,2004,pages 2-5).

Yumuşak gücün etkili yöntemlerinden biri, uluslararası alanda ulusal ve kamusal gerçekleştirilmesi için gizli bir platformu temsil eden turizmdir. Modern diplomaside bir yumuşak güç yöntemi olarak turizm, her şeyden önce,devletin kendisini dünyaya anlatabileceği bir araçtır .Turizm, ulusal toplumların sosyal, kültürel, eğitimsel ve ekonomik sektörleri bunların uluslararası ilişkileri üzerindeki doğrudan etkileri nedeniyle ulusların yaşamı için gerekli bir faaliyettir. Turizmin gelişimi ulusların sosyal ve ekonomik kalkınması ile bağlantılıdır,ancak insanın dinlenme ve tatillere erişimi varsa ve insani karakterini vurguladığı serbest zaman ve boş zaman çerçevesinde seyahat etme özgürlüğüne sahip olması durumunda mümkün olabilir. Bu durumun gerçekleşmesi ise turizmin katkıda bulunması gereken kalıcı bir barış devletinin varlığına bağlıdır. Turizmin ekonomik öneminin ötesinde, farklı kültürlerden insanlar arasında anlayışı ve güveni geliştirmede uluslararası seyahatin rolü önemlidir. Bu, özellikle yeni ortaya çıkan ticaret ortakları ile mal ve hizmetlerde ek ticaretin ön koşulu değil, aynı zamanda dünya barışı ve refahı hedefine yönelik iyileştirilmiş ilişkiler kurmak için bir temeldir (Bahadır İnanç Özkan ,2020).

Dış politika ve turizm ile karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. etkileşimler şöyle sıralanabilir :

1. Devletin benimsediği ekonomi politikası ile bu politikaların turizm politikalarına etkisi,

2. Siyasi amaçlı yapılan seyahatlerin ve toplantıların etkisi,
3. Siyasi olayların turizme olumlu ve olumsuz etkisi,
4. Uluslararası Politikaların turizm üzerindeki etkisi.

Turizmin yumuşak güç olarak kullanılmasına örnek olarak, ülkelerarasında yapılan “Turizm Alanındaki İş Birliği” anlaşmaları gösterilebilir. Bu anlaşmalarla ülkeler, birbirlerine turizm alanındaki deneyimlerini, teknolojilerini, turizm alanında eğitim olanaklarını ve programlarını, turizmde altyapı olanaklarının geliştirilmesini, turistik ürünün oluşturulmasını, turizm sektöründeki paydaşlar için yeni yatırım olanaklarını ve teknik uzman desteğini sağlamış olurlar (Akbaş, Z., Tuna, H. ,2012).

Aynı zamanda bu anlaşmalar sayesinde turistik talep de oluşmuş olur ancak belirtmek gerekir ki anlaşmayı ülkelerin gelir düzeyi yüksek ve uçuş süreleri bakımından birbirlerine yakın olmaları önemlidir aksi takdirde turistik talep oluşmayabilir. Bu anlaşmalarla sağlanan seyahat ve kolaylığı da turistik talebin oluşmasına etki edebilir. Turizm uzmanları gazeteciler ve medya temsilcileri için turistik gezilerin düzenlenmesi turizm pazarlaması konusunda iş birliğini başlatabilir. Diğer taraftan ise turizm bir yumuşak güç olarak dış yardım faaliyetleri olarak da kullanılabilir. Bir ülkenin yumuşak gücü arttıkça turizm hareketleri bundan olumlu bir faydalanacaktır. Belirtmek gerekir ki turizm hareketlerinin öznesi turisttir ve turistler hissedecekleri rahat ve huzurlu bir yer arar. Yumuşak güç vasıtasıyla oluşturulacak güvenli imajı sayesinde turistlerin ülkeye gelmesi sağlanabilir (Mehmet Çamır- 2009).

Diğer taraftan Merrill'e göre turistik güç yumuşak güç olarak ister değerlendirilsin ister değerlendirilmesin mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Turistik güç, kültürel miras, yaşam tarzları gibi faktörler ile coğrafi alan, yaşam tarzı, kentleşme gibi insan unsurunun başat rolde olduğu bir bütünden oluşmaktadır. Ancak, ülkelerin dış politikalarında sergilemiş oldukları agresif ve sert tutumlar neticesinde ciddi krizlerin doğmasından dolayı turizm bu konudan en çok etkilenen sektördür.

II BÖLÜM. AZERBAJYCAN'DA TURİZM POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ALTERNATİF TURİZM ÇEŞİTLERİ

2.1.Azerbaycanda turizm potansiyeli

Bugün dünyada en karlı ve hızlı büyüyen sektörlerinden biri turizmdir. Dünya ülkelerinin tükenmeyen bir gelir kaynağını kaybetmemek için birbirleriyle rekabet etmesi ve daha fazla turist çekmeye çalışması tesadüf değildir. Turizmin gelişimi sadece bir sektörü değil, bir bütün olarak tüm alanları kapsar. Azerbaycan'ın doğal kaynakları, renkli iklimi, zengin tarihi ve kültürel mirası, turizmin gelişmesine olanak sağlamakta ve ülkeye daha fazla turist çekmektedir. Turizm, bölgelerin kalkınması, ülkenin ekonomik potansiyelinin güçlendirilmesi, Azerbaycan'ın imajı ve dünyaya entegrasyonu için çok önemli bir araçtır. Ülkenin turizm geliştirme stratejisi, bir bütün olarak ekonominin güçlendirilmesine büyük katkı sağlıyor. Son yıllarda turizm alanında bir dinamik var, her yıl ülkeyi ziyaret eden turist sayısı artıyor. Ocak-Eylül 2019'da 191 ülkeden 2,4 milyon yabancı ziyaretçi Azerbaycan'a gelmiştir ve geçen yılın aynı dönemine göre %9,6 artmıştır. Bu da turizm alanında istikrarlı ve dinamik bir gelişme olduğunu göstermektedir. Turistlerin ülkeye gelişi önemlidir. Ancak maliyetleri kadar diğer faktörler de önemlidir. Yani turistler ülkeye geldiklerinde ne kadar para harcıyorlar (<https://tourism.gov.az/>).

"Turist ülkeye gelen zaman daha az para harcarsa , kendine sunulmuş hizmet az demektir. Turist, boş zamanını ülkede geçirmeye ve para harcamaya hazırdır. Devletin asıl görevi turizm sektörü mensuplarının bu parayı çok rahat, küskünlük duymadan harcamasını ve paranın ülkeye girmesini sağlamak olmalıdır. Turizm, ülkeye döviz girişi açısından en önemli alanlardan biridir. Bu noktadan hareketle, sosyo-ekonomik durumu iyi, daha fazla para harcama potansiyeli olan ülkelerin seçim sürecinde aktif rol almak temel hedefimizdir. Bugün ülkeyi ziyaret eden bir turistin ortalama maliyeti 800-1000 manat arasında değişiyor. Azerbaycan'ı ziyaret eden turistler komşu ülkelerden daha fazla harcıyor. 2015 yılında ruhsatların kaldırılması turizm sektörünü canlandırdı. Bir turist memnun dönmezse, olumsuz bir etkisi vardır. En ufak bir olumsuz

durum bir kişiyle ilgili değil, ülkenin imajıyla ilgilidir. Ülkenin politikasını uzun yıllar olumsuz etkileyebilir.

Ayrıca, ülkeyi ziyaret eden turistlerin güvenliğini sağlamak, başvurmalarını ve şikayet veya bilgilendirmelerini sağlamak için ülkede turizm polisi kurulmuştur.

Devlet Turizm Ajansı turizm politikası ve strateji dairesi başkanı Muhammed Muradov, Azerbaycan'da kurulacak turizm polisinin Turist Yardım Merkezi'nin bir parçası olacağını söylemiştir. Turistlerin Azerbaycan'da daha iyi vakit geçirmeleri ve sorun yaşamamaları için çalışmalar sürüyor. Yurt dışında da onları ülkeye çekmek için çalışmalar yapılıyor. Ülkenin turizm potansiyelini tanıtmak, turizm ürünlerini dünya turizm pazarına tanıtmak, satışları organize etmek ve ülkeye turist akışını artırmak amacıyla çeşitli ülkelerde temsilcilikler açılmaktadır. Azerbaycan'ın turizm potansiyeli birçok ülkede tanınmaktadır - Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Büyük Britanya, Singapur, Çin, Güney Kore, Orta Doğu ve ülkemiz birçok ülkede uluslararası turizm fuarlarında temsil edilmektedir (Hasanov T., Safarov M., 2010).

"Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Uzmanlaşmış Turizm Endüstrisinin Geliştirilmesi için Stratejik Yol Haritası"nda belirtildiği gibi, ana hedeflerden biri, Azerbaycan'ı 2025 yılına kadar bölgedeki ve diğer ülkeler arasında en çekici turizm destinasyonlarından biri haline getirmektir. 2025 sonrası dönemin perspektifi, Azerbaycan'ı dünyanın en popüler 20 turistik destinasyonundan biri haline getirmek, mevcut turizm kaynaklarının maksimum kullanımını sağlamaktır (<https://tourism.gov.az/>).

2.1.1. Azerbaycan'nın turizm potansiyeli açısından zengin olan bölgeleri

Turizm rekabet edebilirlik bölgesinde 148 ülke arasında Azerbaycan 39. sırada yer almaktadır. Turizm de Azerbaycan'da ekonominin bir sektörüdür. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi'ne göre, 2010-2016 yıllarında Azerbaycan'da turizmin en hızlı gelişimi ilk 10 tepe arasında yer aldı.

Tablo 1: Ekonomik bölgelere göre seyahat acenteleri ve tur operatörlerinin gelirleri, bin manat

Ekonomik bölgeler					
	2016	2017	2018	2019	2020
Ülke genelinde- toplam	36,758.3	41,034.2	56,439.4	63 363,8	16,147.3
Bakü şəhri	28,796.5	32,339.4	47,178.0	61 718,9	15,992.6
<i>Dahil olmak üzere:</i>					
Binagadi bölgəsi	359.5	483.5	466.9	775,2	416.0
Karadağ bölgəsi	-	-	142.2	278,4	50.4
Hazar bölgəsi	324.8	129.5	167.3	209,7	8.9
Sebail bölgəsi	15,807.5	17,692.3	31,866.5	37 120,2	9,921.3
Sabunçu bölgəsi	1,084.1	1,505.6	1,751.4	3 377,9	409.1
Surakhani bölgəsi	246.6	310.2	77.2	97,7	4.8
Nerimanov bölgəsi	1,589.6	2,512.7	1,647.9	1 724,0	241.0
Nesimi bölgəsi	2,707.3	3,252.3	5,120.6	8 778,8	2,924.1
Nizami bölgəsi	246.5	274.5	271.3	332,5	220.3
Xetai bölgəsi	807.4	1,513.3	2,699.9	3 361,3	800.2
Yasamal bölgəsi	5,623.1	4,665.5	2,966.8	5 663,2	996.5
Abşeron ekonomik bölgəsi	614.8	226.9	836.1	1,058.3	37.0
<i>Dahil olmak üzere:</i>					
Abşeron bölgəsi	599.3	108.5	455.1	788,5	12.9
Sumgayıt şəhri	15.5	118.4	381.0	269,8	24.1
Gəncə-Qazax ekonomik bölgəsi	218.8	1,002.0	922.2	170.1	37.5
<i>Dahil olmak üzere:</i>					
Gence şəhri	124.3	678.5	121.8	152.6	35.6
Tovuz bölgəsi	94.5	126.8	130.0	-	1.9
Şemkir bölgəsi	-	192.0	615.3	-	-
Goranboy bölgəsi	-	-	-	17.5	-
Naftalan şəhri	-	4.7	55.1	-	-
Şeki-Zagatala ekonomik bölgəsi	-	152.2	77.7	18.1	21.5
<i>Dahil olmak üzere:</i>					
Zagatala bölgəsi	-	1.1	-	-	-
Qax bölgəsi	-	-	-	0.5	-
Şeki bölgəsi	-	-	-	17.6	21.5
Kebele bölgəsi	-	151.1	77.7	-	-
Lenkeran ekonomik bölgəsi	-	40.8	14.5	72.3	29.9
<i>Dahil olmak üzere:</i>					
Lenkeran şəhri	-	-	14.5	72.3	29.9

Celilabad bölgesi	-	40.8	-	-	-
Guba-Khaçmaz ekonomik bölgesi	-	12.1	-	-	-
<i>Dahil olmak üzere:</i>					
Khaçmaz bölgesi	-	-	-	-	-
Guba bölgesi	-	-	-	-	-
Gusar bölgesi	-	12.1	-	-	-
Aran ekonomik bölgesi	17.0	53.1	169.9	308.1	23.3
<i>Dahil olmak üzere:</i>					
Salyan bölgesi	-	-	16.0	-	-
Yevlakh şehri	-	-	64.2	209.6	2.0
Mingeçevir şehri	5.4	-	-	0.7	-
Ağdaş bölgesi	-	-	-	-	-
Bilasuvar bölgesi	-	6.0	24.4	34.1	6.9
Kürdemir bölgesi	-	-	23.8	34.2	9.9
Şirvan şehri	11.6	47.1	41.5	29.5	4.5
Dağlık Şirvan ekonomik bölgesi	2.2	0.6	-	-	-
<i>Dahil olmak üzere:</i>					
Şamahı bölgesi	-	-	-	-	-
İsmayilli bölgesi	2.2	0.6	-	-	-
Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti	7,109.0	7,207.1	7,241.0	18.0	5.5

Kaynak: <https://www.stat.gov.az/source/tourism/>

Azerbaycan topraklarındaki turizm kaynaklarının çeşitliliği, turizmin gelişme düzeyi ve beklentileri bakımından farklılık gösteren 10 turizm bölgesi vardır.

1. Bakü-Abşeron turistik bölge- Azerbaycan Cumhuriyetin doğusunda, Hazar Denizi kıyısında yer alır, elverişli bir coğrafi konuma sahiptir. Azerbaycan'daki en önemli yollar, arabalar, su ve hava buradan geçmektedir. Bölgenin turizmde uzmanlaşması algı, tedavi - sağlık, işletme yönündedir. Ülkenin elverişli coğrafi konumu, gelişmiş ulaşım ağ, üst düzey hizmet alanları, çeşitli eğlence yerlere sahip olmak mevcudiyeti, yanı sıra önemli turistik rotalar Bakü'den başlıyor ve diğer avantajlar turizmin gelişmesi için çok önemlidir. Azerbaycan'da 2012'de Eurovision şarkısı yapmak, 2015 yılında Bakü'de ilk Avrupa spor oyunları kaldırma bölgedeki turizm geliştirme için geniş fırsatlar sunmuştur. Turizmin maddi ve teknik yönleri veri

tabanı gelişmiş, 385 kaynakların etkin kullanımı tarihi miras yaygın olarak bilinir.Sosyal altyapı açısından Bakü-Abşeron turizm bölgesi balneolojik kaynaklar açısından zengindir. Hazar Denizi için kumlu plajlar, güneşli hava ekonomik sağlık turizmi faaliyetleri için önemlidir.Bakü şehri, algısal turizmin önemli bir merkezidir. Şehirde Gelişen ve giden turizmi gelişmektedir. İlginç tarihi anıtlar Icheri Sheher (Bakü Kalesi), Bakü'de vardır. Aslında Icheri Sheher'deki açık hava müzesi, ortaçağ mimarisinde benzersiz ,bir incidir.Bakü'de birçok müze var.Bu müzeler geniş bir koleksiyona sahip olması yabancı turistler için oldukça uygundur.Ulusal mirasın önemli örneklerinden biri olan halı dokumacılığıdır. Antik çağlardan.Abşeron sahili boyunca Bakü çevresinde çok sayıda tatil yeri bölgeleri bulunur: Bilgah, Zugulba, Buzovna, Mardakan, Shuvalan ve s. daha çok bilinir (<https://fayllar.org/azerbaycan-r-espublikas-tehsil-nazirliyi-a-zerbaycan-r-espubli.html?page=30>).

2. Guba-Khachmaz turizm bölgesi - Azerbaycan Cumhuriyeti kuzeydoğuda yer almaktadır. Guba, Khachmaz,Gusar, Shabran ve Siyazan idari bölgelerini içerir.Bu bölge doğal kaynaklara sahip olduğu için burada yerleşimler, tarihi ve kültürel anıtlar çok eskidir.Bölgenin fiziksel coğrafi olarak geniş bir deniz şeridi ile yüksek dağlar arasında ormanların yanında olması ,doğallığı turizm potansiyeli açısından zengindir. Bölgenin Bakü'ye yakınlığı, tarımsal iklim koşulları meyve ve sebze bolluğu turizmin perspektif gelişimi için geniştir.Tengealti geçidi, Afurcha şelalesi, Qachrash (Guba), kumlu plajlar (Yalama-Nabran) doğanın koynundadır. Bölgenin dağlık arazisi farklı yönlerdedir,uzmanlaşmış turizm merkezlerinin tanınmasına yol açmıştır. Hazar Denizi kıyısının pitoresk köşesi turizm amaçlıdır. Guba-Khachmaz bölgesinin en önemli nehirleri Gudyalçay, Samur, Gusarçay, Guruçay, Ağçay, Karaçay, Valvalachay, Devechichay, Gilgilchay, Shabbranchay ve diğerleridir. Çaylar turizm amaçlı kullanılmaktadır. Bazı nehirlerde Şelaleler doğal turistik yerlerdir.Guba-Khachmaz bölgesindeki rekreasyonel önemi olan göller vardır. Bunların en büyüğü Ağzibirçala Gölü'dür.Su kuşlarını avlamak amacıyla kullanıma uygundur. Guba-Khachmaz bölgesi hem de maden suyu bakımından zengindir.Guba, Gusar, Shabran bölgelerdeki alçak

dağ-orman peyzaj kuşağı rekreasyon ve turizm açısından daha gelişmiştir. Genel olarak, Guba-Khachmaz bölge topraklarının yaklaşık %10-11'i ormanlarla kaplıdır. Shahdag ve Altiagaj milli parkları bu bölgededir. Guba-Khachmaz bölgesi tarihi ve kültürel anıtlar açısından zengindir. Burada Antik kent kalıntıları, kaleler, surlar, türbeler, Mezarlar, türbeler, mağaralar ve diğer turistik yerler vardır (Mirzayeva U. Ekber A.,2017).

3. Şeki-Zagatala turizm bölgesi - Kuzey Azerbaycan'ın batısında, Büyük Kafkas Dağları'nın güney yamacındadır. Şeki-Zagatala bölgesi, eski bir tarihe ve Şeki büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Gabala, Oğuz, Gakh, Zagatala ve Balakan idari bölgelerini kapsar. Şeki-Zagatala bölgesinde turizm-rekreasyon faaliyetine konumunun gelişimi, doğanın zenginlikleri, ekonomi, altyapı durumu vb. büyük etki gösterir. Bölgede turizmin gelişmesinde doğal rekreasyon kaynakları büyük rol oynar. Uygun iklim koşulları, bölgedeki tatil ve eğlence sistemlerinin geliştirilmesi için kapsamlı fırsatlar yaratılır. Şeki-Zagatala bölgesi Cumhuriyette su kaynakları bakımından zengin bölgelerden biridir. Hızlı ve çamurlu nehirler olan Katex, Kish, Shin, Demiraparan, Gurmuk, Mazım, Mukhakh ve Balakançay gibi büyük nehirleri vardır. Şeki-Zagatala bölgesi maden suları ve kaynaklar açısından da zengindir. Chimchimarkh maden suyu kaynağı hariç soğuk kaynaklar hakimdir. Gakh bölgesinin Susken köyü yakınlarında bir kaynak kullanımlı "Gakh" suyu üretilir. Bu amaçla Susken köyünde Bir sanatoryum arıtma tesisi bulunmaktadır (Mirzayeva U. Ekber A.,2017).

4. Gence-Kazak turizm bölgesi-Azerbaycan'ın batısında yer alır. Gence - Kazak bölgesi antik tarihi ve büyük turizm potansiyeli olan Kazak, Agstafa, Tovuz, Gedebay, Shamkir, Dashkasan vardır. Ekonomik ve coğrafi konumu elverişlidir. Bakü-Kazak turisti rota kendi topraklarından geçer. Turizm uzmanlığı rekreasyon-tedavi anlayış yönündedir. Gence-Gazakh turizm bölgesinin doğasının çeşitliliği ile seçiliyor. Bölgede turizm ve rekreasyon faaliyetleri için konfor koşullar mevcuttur. Tek sınırlayıcı meteorolojik faktör yağıştır. Bölge maden suları ve kaynaklar açısından zengindir. Her biri maden ve suyu tıbbi olarak sofraya suyu olarak kullanılır. Naftalan tatil beldesindeki sanatoryumlara ve pansiyonlara gelen hastalar Naftalan yağı ve bazında hazırlanmış

merhemlerle tedavi edilir. Naftalan yağı karavan yolları ile Kiev Rus devleti, Orta Asya, Afganistan, Hindistan, İran vəb.ülkelere taşınıyor. Gence-Kazak bölgesindeki doğal kaynakların korunması amaçla bir rezerv oluşturulmuştur. Göygöl Devlet Doğa Rezerv Azerbaycan'da ilkdir ve Küçük Kafkasya'nın orta dağları, orman ve kısmi denizaltı bölgelerinin ekolojik sistemleri, ayrıca Göygöl, Maralgöl, Zeligöl ve diğer dağ göllerinin korunması yapmak ve incelemek amacıyla 1925 yılında kurulmuştur.Doğal rekreasyon kaynakları açısından zengindir. Örneğin, bölgede turizmin gelişmesi için uygun doğal koşullar, kapsamlı turizm-rekreasyon potansiyeline sahiptir. Göygöl bölgesi turizm potansiyeli açısından oldukça zengin bir ülkedir. Özellikle Hacıkand ve Göygöl ormanları bölge nüfusunun favori tatil yeri olarak kabul edilir. Doğal güzellik, hoş manzara, zengin bitki örtüsü ve yaban hayatı Dashkasan sadece yerli turistler için değil, aynı zamanda yabancı ziyaretçiler için ilgi çekici bir turizm merkezi haline getirmiştir. İlçede "Narzan" aile eğlence merkezi, iki otel var.Khoshbulag yaylası, özellikle yabancı turistler için bir dinlenme yeridir (Mirzayeva U. Ekber A.,2017).

5. Lenkeran turizm bölgesi - Azerbaycan'ın güney doğusunda yer alır. Doğuda Hazar Denizi ile çevrilidir. batıda ve güneyde İran İslam Cumhuriyeti ile sınır paylaşıyor ve bu turizm bağlarının genişletilmesine olanak sağlar. Turizmde uzmanlaşma rekreasyonu, kaplıca tedavisi, algı yönündedir.Bölgede ve tatil beldesinde iklim koşulları ve gelişmiş ulaşım ağı turizmin gelişmesi için uygun koşullar yaratır.Bölgenin turizm açısından gelişmiş ilçeleri Masallı, Lenkeran ve Astara'dır. Bölgenin turizm zenginlikleri endemiktir ve baskındır. Bitkiler, şifalı su kaynakları, kıyı kumsalları, antik tarih ve kültür, eşsiz mutfakı vardır.Uluslararası yasalara göre yasaklı nadir ve nesli tükenmekte olan fauna ve flora türlerinin koruma nedeni le Şirvan ve Hirkan mili parkı, Kızılağac rezerv dinlenme kamplarının kurulması potansiyel turizm fırsatlarıdır. Lenkeran'ın kuzey batısında deniz seviyesinden 1090 metre yükseklikte orman mineral kaynağı vardır.Azerbaycan topraklarında sadece Talış dağlarında flora örnekleri kaldı.İklimi mülayimdir. Nehirleri turizm ve rekreasyon faaliyetlerde kullanılır.En büyük nehirler Bolgarçay ve Velaşçay'dır.Lenkerançay,

Göytepeçay, Tengeruçay, Astarçay, Başaçıçay ve diğer nehirlerinin etrafındaki alan çok güzeldir. Lenkeran bölgesindeki doğal rekreasyon kaynakları Hafthoni, Vizahoni, Kiyahoni, Sağlık için Fabhoni, Khugabul, Alasha, Meshasu ve diğer kaynaklar çok önemlidir. Alasha Mashkhan kaynaklarının bulunduğu bölgede 50 metre derinliğe kadar delinmiş yaylardan 35-50°C sıcaklıkta termalsular çıkıyor. Lenkeran bölgesinin hem maden hem de termal suları bir kurort olarak çok uygundur. Bölgede çok sayıda tarih- Kültürel ve mimari anıtlar var. Büyük anıtlar çoğu rekreasyonel öneme sahip, özellikle XII XIX yüzyıllara aittir (Mirzayeva U. Ekber A.,2017).

Lerik bölgesinde çok sayıda tarihi eser bulunmuştur. Bölgedeki en eski insan yerleşimlerinden biri Hoca Said'in (XIV yüzyıl) türbesi Khanagah köyündedir. Masallı yöresinde Uruz rezervi olarak adlandırılan bölgede (Yelagaj köyü yakınlarında) antik yerleşim, mezar anıtlar bulunmuştur. Turistik konaklama tesisleri (oteller, moteller, kampçılık vb.) arz düzeyindeki bölgesel farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklar konaklama tesislerinin yaşam alanlarında işletmelerdeki toplam yer sayısı, geceleme sayısı, belirtilen servisin seviye ve diğer göstergelerde vardır. Genel olarak, Azerbaycan'da otel ve otel tipi işletmelerde odaların %6,9'u, tek seferlik kapasitenin %8,8'i Lenkeran turizmidir. Bölgede turistler yerleştirme nesnelere ağ genişler vardır. "Dashtvand", "İsti-su", "Gulustan" turizm merkezleri bir örnektir. Bakü-Astara demiryolu ve paralel Bakü-Astara karayolu yük ve yolcu taşımacılığı da Azerbaycan ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ve turizm bağlarının genişletilmesinde önemli bir rol oynar. Bakü-Lankaran hava yolu çalışıyor. Lenkeran Uluslararası Havalimanı ve Limanının Devreye Alınması turist sayısının artmasında önemli rol oynayacaktır. Lenkeran bölgesi turizm açısından umut vericidir. Bu yönde tutarlı çalışmalar yapılmalı ve bölge turizm için cazip hale getirilmelidir. Turizm ve rekreasyon merkezlerinin kurulması, dağ turizminin (Lerik), sanatoryum-tatil ağının geliştirilmesi genişleme (Lankaran-Astara) planlanmaktadır. Kış turizmi organizasyon için bir proje geliştirilmiştir. Projeye göre, dağlık alanlarda üst geçitler yapılacaktır. Ayrıca kayak turizminin gelişmesiyle birlikte ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Dağlık

bölgelerde kayak turizmi beklentileri ile ilgili araştırmalar yapıyor (Mirzayeva U. Ekber A.,2017).

6. Dağlık şirvan turizm bölgesi - Bölge Ağsu, İsmayilli, Gobustan ve Shamakhi idari bölgelerini içerir. Bölge şirvan ovayı ehatte eder.. Konumu esas olarak cumhuriyetin orta kesimindedir, oradan farklı yönlerde bölgenin transit önemini artırır,karayollarının geçişi için koşullar yaratır ve diğer bölgelerle ulaşım bağlantılarını daha karlı hale getirir. Bakü'den Cumhuriyetin batısındaki Karayolu Dağlık şirvan bölgenin topraklarından geçer. Bakü - Balakan turistik güzergahı bu bölgeden geçer. Turizm uzmanlığı - rekreasyon, spor, farkındalık yönündedir. Bölgenin Büyük Kafkas Dağları'nın güneydoğu yamaçlarında konumu, doğanın cazibesi turizmin gelişmesi için elverişlidir. Bölgenin güzel manzarası, serin iklimi, kaliteli tatlı ve mineral sular, dağ ormanları vb. onun birçok bölgesi vardır. Rekreasyon için dağlık şirvan turizm bölgesine nüfus akışı özellikle yaz mevsiminde, aynı zamanda bölgede sosyo-ekonomik ulaşım, hizmetler, yerel nüfus dahil kalkınma sosyal statü üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Bölgede güneşli gün sayısı çoktur. Gobustan dahil ovalarda çoğu yerde, Shamakhi ve Ağsu ilçelerinin güney kısımlarında güneşli saatlerin miktarı daha fazladır.Bölgenin dağlık bölgesi tedavi edilir maden suları açısından zengindir.Bölgedeki su kaynakları nehirler, göller, yapay rezervuarlar ve yeraltı suyu alanın farklı bölümlerin nehir ağının yoğunluğu bakımından bir-birinden keskin farklılıktır. Bölgenin algısal turizm nesneleri: Cuma günü Shamakhi'de cami, Gülistan kalesi, Yedi Kubbe Türbesi, İsmayilli'de antik kaleler, Pırgulu'da Astrofizik Gözlemevi, Lahij'de tarih Kültürel rezerv yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. Çuxuryurd, Çınarlı rekreasyon merkezleri kurulmuştur. Fortuna, Shamakhi şehrindeki oteldir. Ekolojik ve dağ sporları turizmi burada geliştirilmişdir. Azerbaycan tarihinde önemli rol oynayan şirvanşahlar eyaletin başkenti şamakhı bu bölgededir.şirvanşahların sarayının bulunduğu Gülistan Kalesi buradadır ve büyük ilgi görüyor. şamahı'nın 12 km kuzey doğusunda, deniz seviyesinden 1400 m yükseklikte Astrofizik gözlemevi,

Pirgulu yerleşiminde yer almaktadır. Gözlemevinin aynalı teleskopu büyüklüğüne göre (çap - 2m) Avrupa'da ikincidir (Mirzayeva U. Ekber A.,2017).

Lahic'te minareli cami ve meskenler (XVIII-XIX yüzyıllar) korunmuştur. Yabancı turistler sıklıkla Lahic'i ziyaret ediyor. Turistik konaklama tesisleri ile güvenlik düzeyine göre Azerbaycan'da otel ve misafirhane hücre tipi işletmelerde sayıların %3,7'si, tek seferlik kapasitesi vardır.Dağlık Şirvan turizm bölgesi %4,3'lük bir paya sahiptir (2014).Genel olarak Dağlık Şirvan bölgesindeki turizm olanakları umut vericidir.Şamakhıda avcılık, spor turizmi vardır.Çevre bilinci turizmin gelişmesi için çok faydalıdır.Nehirlerde, antik anıtlarda ve Pirgulu'da balıkçılık organizasyonu vardır.Kasabadaki Astrofizik gözlemevi çok sayıda turisti kendine çekiyor.Pirgulu rezervinin nadir fauna ve florası türler ekoturların organizasyonu için potansiyel kaynaklar olarak kabul edilir (Mirzayeva U. Ekber A.,2017).

7. Aran turizm bölgesi - Azerbaycan Cumhuriyeti Orta ve doğu kısımlarını kapsıyor.Bölge Ağdaş, Ujar, Göyçay, Kürdemir, Hacıgabal, Zerdab, Berda, Ağjabadi, Beylagan, İmişli, Saatli, Sabirabad, Bilasuvar, Salyan, Neftçala ilçeleri ve Yevlah, Mingeçevir, Şirvan bölgelerini içerir.Bölgenin konumu elverişlidir ve turizm ve rekreasyon anlamındadır.Hızlı büyüyen Bakü-Abşeron, Gence-Kazak, Şeki-Zagatala, Dağlık Şirvan ile sınır komşusudur. Avrupa-Asya ulaşım koridorunun tarihi İpek Yolu, Bakü-Tiflis- Kars demiryolunun bölge topraklarından geçişi gelişiminde önemli bir rol oynayabilir.

Bölgenin doğal rekreasyon kaynaklarına Kura Nehri havzasının Tigay ormanlar, burada düzenlenen Şirvan ve Ağgöl Milli Parklarında, Turyançay ve Kızılağa'da olan devlet rezervleri, kutsal alanlar ve av çiftliklerinde flora ve fauna aittir.Nehirler bir rekreasyon nesnesidir.Kürdemir, Salyan, Neftçala ve diğer bölgelerde, yüksek sıcaklığa sahip yeraltı sularının bir kısmı yereldir ve artrit ve romatizma, deri ve zührevi hastalıklar tarafından tedavi için kullanılır. Bu tür sulara yerel halk tarafından "sıcak sular" denir. Kürdemir bölgesinin topraklarında, Kura kıyılarında Merkeze 25 km uzaklıktaki Mollakand köyünde "Merhamet" sanatoryumu vardır.Aynı anda 50 kişiye

hizmet verebilecek sanatoryumda bir yüzme havuzu inşa edilmiştir.Aran bölgesinde dünya, ülke ve yerel önemi tarihi birçok kültürel anıt var. Dünyaca ünlü gayrimenkul geçmişi ve bir grup kültürel anıtın mimari anıtı olarak Barda Şehirdeki "Allah-Allah" türbesi (1322) dahil edilmiştir. Ova bölgesinin elverişli ulaşım coğrafi konumu turizm ilişkilerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Burada cumhuriyetimizin 4. Bölgesi ana güzergâhlardan biri olan Bakü-Kazak turistik güzergahı ve ayrıca tarihi İpek Yolu yer almaktadır.Mingeçevir'de turizm gelişimi için fırsatlar var. Bu fırsatlardan en önemlisi Mingeçevir baraj gölüdür. Mingeçevir'e de turlar geziler çeşitli yönlerde organize edilebilir: Bakü-Mingeçevir,Şeki-Mingachevir,Balakan-Mingachevir, Yevlax-Mingeçevir, Şirvan-Mingeçevir ve diğerleri (<https://fayllar.org/azerbaycan-r-espublikas-tehsil-nazirliyi-azerbaycan-respubli.html?page=30>).

8. Nahçıvan turizm bölgesi - Azerbaycan topraklarından Türkiye, İran ve Ermenistan Cumhuriyeti sınırlarındadır.Bu bölge Nahçıvan AR topraklarını kapsamaktadır.İçindekiler Babek, Culfa, Ordubad, Sadarak, Shahbuz, Sharur, Kangarlı idari Nahçıvan şehri dahil olmakla ilçelerdir. Turizm uzmanlığı - algı, tatil tedavisi yönündedir.Bölgedeki ulaşım bağlantıları sınırlıdır.Badamlı, Batabat gibi yörenin şifalı kaynakları zengindir ,Aylis, Bist, Dirnist, Keleki, hafif temiz havası olançevresi vb. güzel manzaralı sağlık ve dinlenme yerleri daha fazladır. Farklı bileşimlerdeki maden suları burada balon iklimine sahiptir. Nahçıvan ve Ordubad ilçelerinin zengin tatil beldesi ve rekreasyon kaynakları henüz gerekli düzeyde kullanılmamıştır. Nahçıvan şehrin yakınında Araz Nehri üzerinde oluşturulan rezervuarı en iyi yaz rekreasyon alanıdır.Mineral sular sırayla tedavi içinen meşhurları Şahbuz semtindeki "Narzan" tipidir.Culfa ilçesinde "Badamlı", "Minigorsk" tipi "Dandağ", "Nahacir".Babek yöresinde "Borjomi" tipi "Sirab", "Pyatigorsk" tipi Ordubad bölgesinde "Vaykhir", "Tivi" ve diğerleri.Kaynak bazında "Badamlı", "Darıdağ" balneoloji klinikleri çalışır. Bölgede ziyaretçi sayısı yıldan yıla artıyor, inanç turizmi ve alışveriş gelişiyor. Antik Nahçıvan'ın mimari anıtları, maden suları, nadir kabartma formları (Ilandagh, Azhabulkaf, Nahajir,Gemi kayası) bölgede turizmin gelişmesi için

geniş fırsatlar sunuyor.Nahçıvan şehri - Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin başkentidir. Şehrin görülecek yerleri arasında Momina Khatun'un mozolesi var.(1186-1187), Kubbeli türbenin yüksekliği 25 metredir. Uzmanlara göre, türbe. ortaçağ Azerbaycan mimarının zirvesi, yüksek işçiliğin bir örneğidir. Cumhuriyetin ikinci büyük şehri Ordubad Turistik açıdan da ilgi çekici yerlerdir.Dünyada benzeri olmayan "Tuz-Dağ" ve "Badem" fizyoterapisi hastaneler ve "Darıdağ" cephanelik su kliniği modern gereksinimleri düzeyinde yeniden inşa edilmiştir.Haziran 2008'de Tuz Dağların kalbinde "Tuz Dağı" fizyoterapi merkezine 2 km Modern 5 yıldızlı "Duzdağ" oteli faaliyete geçmiştir. "Darıdağ" maden suyu ile kardiyovasküler sistemin çeşitli hastalıkları, destek-motor organlar, periferik sinir sistemi, cilt, jinekolojik vb. hastalıklar tedavi edilir. Şifa bulmak için komşu İran,Türkiye, Rusya'dan çok sayıda hasta geliyor. "Badem" Fizyoterapi Hastane Şahbuz semt deniz seviyesinden 1274 m yükseklikte bulunan 1980 yılında "Badamlı" maden suyu temelinde kurulmuştur. Hastanede mide-bağırsak, idrar yolu ve karaciğerin bir kısmı hastalıklar tedavi edilir.Böylece Azerbaycan'ın kadim vatani Nahçıvan Zengin doğal kaynaklara, büyük turizm potansiyeline sahiptir ve özerktir. Cumhuriyet her yıl binlerce yabancı turisti kendine çekiyor. Nahçıvan Yabancı turistlerin yarısından fazlası AR'yi ziyaret ediyor (yaklaşık 60-65 bin kişi) İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye'den yeni gelenlerdir (Mirzayeva U. Ekber A.,2017).

9. Yukhan Karabağ turizm bölgesi - Küçük Kafkasya'nın güneyinde Doğudaki dağlık ve ovalık alanları kapsayan tarihi Karabağ araziler üzerinde yer almaktadır. Bakü-Şuşa turizm güzergahı üzerindedir. Yukarı Karabağ turizm bölgesi Ağdam, Tatar, Hocavend, Hocalı, Şuşa, Cebail, Fuzuli ilçeleri ve Hankendi şehrini kapsar. Sağlık alanında turizm uzmanlığı, algı idi.Yukarı Karabağ bölgesinin toprakları çeşitli doğal anıtlara ev sahipliği yapmaktadır. Fauna ve flora çeşitliliği, yeraltı ve yüzey kaynakları ves. zenginlik açısından zengindir. Bölgenin yer altı ve yerüstü kaynakları,özellikle tedavi edici değeri olan maden suları vardır. En önemli kaynaklar Şuşa yöresindeki Turşsu, Camlı yaylardır. Şuşa'ya 17 km mesafede ekşi maden suyu kaynağı bulunuyor

ve su borularıyla Şuşa'ya akıyor. Karabağ, Azerbaycan Kafkas Konservatuarı olarak adlandırılmıştır ve halk müziği ve şiir diyarıdır.Sadece Azerbaycan'ın Şuşa bölgesinin topraklarında Karabağ'ın müziğinin ve güzelliğinin sembolüne uygun ve nadir bulunan xari bülbül çiçeği vardır.Yukarı Karabağ bölgesi cumhuriyetin ormanlık alanlarından biridir. Bölgenin ormanları, dağları, mineral kaynakları, balneolojik iklimi koşullar ,Sarsang rezervuarı, vb. tatil turizmi ekonomisinin gelişmesine fırsatlar açar. Balneolojik dağ-iklim tesisi (Şuşa), bölgede rekreasyon bir bölge (Gülabli) vardır. Yukarı Karabağ'ın zengin ve çekici turistik tesisler türbeler, camiler, kervan-saraylar, kuleler (Barda, Ağdam), Azykh mağara (Fuzuli), Ağgöl rezervi (Ayrıca) ve diğerleridir. Şehrin coğrafyası konumun özelliği, doğanın güzelliği ve tarihi anıtların zenginliyi Rus etnograf V.I. Segal'in yazılarında, Vereshag Gene ve Tim'in çizimlerine yansır. Şuşa'daki antik kale duvarları. Karabağ hanlarının konutları, Kh. Natava'nın evi müzesi, M.P.Vagif'in mozolesi, Dashalti geçidi, Khazina Gala mağarası vardır.Genel olarak Yukarı Karabağ, Azerbaycan'ın en zengin turizm bölgesidir ve potansiyeli olan bölgelerden biridir.Sanat, antik tarih ve kültürel, nadir ve büyüleyici doğa örnekleri rekreasyon alanı oluşturur (Mirzayeva U. Ekber A.,2017).

10. Kelbecer-Laçın turizm bölgesi - Kelbecer Bölgesi, Laçın, Zengilan ve Kubadlı ilçelerini kapsamaktadır. Kelbecer-Laçın turizm bölgesi doğasının çeşitliliği ile seçiliyor. Bölgesinde dağ sıraları ve yaylalar hakimdir. Bölgenin kuzeyindeki Murovdağ , Doğuda Karabağ silsilesi, batıda Göyça Sıradağları ve sınırdaki havza boyunca Karabağ yaylası ve güneyde Araz Nehri boyunca, İran İslam Cumhuriyet ile eyalet sınırlıdır. Kelbecer-Laçın turizm bölgesi çeşitli mineral hammaddeler kaynakların yanı sıra zengin maden suyu kaynakları vardır. Bölgenin Karabağ volkanik platosundaki maden suları kimyasal bileşiminin çeşitliliğinde farklılık gösterir. Azerbaycan'da Kelbecer'deki mevcut toplam maden suyu rezervinin %33'ü Laçın turizm bölgesinde yoğunlaşmıştır. Bölgedeki maden suları Laçın'ın toplam rezervlerinin (7393 m² / gün) %58'i, Kelbecer'in %42'si düşür. Kelbecer'de büyük maden suyu yatakları, Yukarı ve Aşağı İstisu, Turhun, Goturlu, Keşdek, Laçın'da Minkend soğuğu maden

suyu vb dir. Kelbecer-Lachm turizm bölgesinin maden suyu kaynakların zenginliği, doğanın cazibesi, konforlu iklim koşulları Uluslararası öneme sahip bir tatil köyü ve sağlık kompleksinin kurulması için geniş olanaklar sunar. Bölgede eskiden İstisu tatil köyü tedavisi sanatoryum çalışıyordu (<https://tourism.gov.az/>).

Kelbecer-Laçın da jeotermal su (sıcaklık 60-100 ° C) olur. Bölgede nehirler ve doğal rekreasyon kaynakları olarak göller de önemlidir. En büyük nehirler Hakari, Tatar,Oxchuchay ve diğerleri. Azerbaycan'daki tek volkanik kökenli Göller (Büyük ve Küçük Alagöller, Karagöl) Kelbecer ve Laçın ilçelerdedir. Bölge aynı zamanda tarihi ve kültürel anıtlar açısından da zengindir. Laçın bölgesindeki tapınaklar (V-XV11 yüzyıllar), kaleler (XV-XVII yüzyıllar),birçok köprü (XV-XIX yüzyıllar), mezarlar, yaylar var. Bölgenin kanatlıları, Zeyva, Minkend, Ahmedli köyleri tarihi eserler açısından zengindir. Kubadlı bölgesinde “Galali” kalesi (XV yüzyıl), Javanchir türbesi (XIV)yüzyıl), camiler (XVIII yüzyıl). Vanlı, Kelbecer köyündeki kale(1284), tapınak (XIII yüzyıl), Gazapet köyündeki Arnavut tapınağı (718), kilise (1894), Cerabert kalesi tarihi eserlerdir.Bölgedeki köylerin bilinmeyen bir tarihi var ve aynı zamanda devlete ait olan kaleler, tapınaklar, yerel öneme sahip köprüler vardır.Dünya tarihi ve bölgede önemli Kelbecer'in Vandi köyündeki Gencesar, kültürel anıtlar arasında Manastır (1238), Tatar nehri kıyısındaki Hudavand Manastırı (XIII-XVII yüzyıl) vardır. Böylece Kelbecer-Laçın bölgesinin toprakları turizm-rekreasyon alanıdır ve ihtiyat bakımından zengindir. Bunlarda dağ ormanları, alpin çayırları, volkanik göller, tedavi edici değeri olan maden suları ,Ayichingil ve Perichingil dağlarındaki kaya yazıtları, çok sayıda hava yatakları, tapınaklar, kaleler vb. turizm bakımından zengindir (Mirzayeva U. Ekber A.,2017).

2.1.2. Azerbaycan'da Alternatif Turizm

Turizm, son yıllar en kapsamlı ve en hızlı gelişmelerin yaşandığı sektörlerdendir. Günden güne artan rekabet ortamı ülkeleri, mevcut kaynakları etkili kullanmaya ve turistik ürünleri çeşitlendirmeye mecbur kalmıştır. Turistler için oluşturulan yeni

ürünler sayesinde elde edilen kazançların artması, turizm yatırımlarının daha etkili kullanılarak alternatif turizm kavramının oluşmasına neden olmuştur. Alternatif turizm; geleneksel turizm, klasik kitle turizminin neden olduğu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması ve yeni turistik ürünlerin hazırlanması sonucunda ortaya çıkmıştır (Kılıç, Burhan; Kurnaz Alper, 2010, s. 39-50).

Alternatif turizmde kitle turizmden şu özellikleriyle ayırt edilmektedir:

- Ön planda bireysel turlar bulunmaktadır.
- Konaklama hizmetleri için gelişmiş tesisler yerine kültürel ve yerel unsurların bulunduğu küçük ve orta boy işletmeler tercih edilir.
- Seyahat zamanında “charter” yerine tarifeli seferle kullanılmaktadır.
- Alternatif turizm faaliyetleri yapan turistler, daha fazla miktar ödemeyi kabul ederler.

Azerbaycan’da çok fazla volkan çamurlarının, şifalı su kaynağının, tuzlu göl ve tedavi çamurlarının, şifalı çamur petrolerinin bulunmuş olması ülkenin sağlık turizmi açısından nasıl elverişli koşullara sahip olduğunu ortaya koyur. Öte yandan Azerbaycan’ın Büyük Kafkas, Küçük Kafkas ve Talış Dağları gibi yüksek rölyef 54 alanlarına sahip olması dağ ve av turizmi yönünden yüksek potansiyel taşımasını sağlamıştır (Soltanova, 2015: 26).

Bildigimiz gibi Azerbaycan’da turizm etkinlikleri oldukça çeşitlidir. Azerbaycan aynı zamanda Kafkaslar bölgesinde yıllık güneşlenme süresi en uzun olan ülkedir. Bunun beraberinde Azerbaycan’ın yüzey şekilleri de çok farklı olup, yükselti basamakları -28 m ile 4466 m arasında değişmektedir. Böylece ülkenin farklı rölyef şekillerine sahip olması da turizm açısından çok çeşitli doğal rezervler barındırmaktadır. Azerbaycan’da 1000’e kadar mineral su kaynağı vardır. Bu şifalı sular yanında volkan çamurları, tuzlu göl tedavi çamurları, tedavi özellikli petroler (Naftalan) tedavi olmak, sağlığını korumak veya dinlenmek isteyenlere bu olanağı sunmaktadır. Kısacası Azerbaycan’da turizm etkinlikleri oldukça çeşitli olup, ancak bu

çeşitliliğin etkin bir şekilde kullanılarak ülke ekonomisine katkı sağlayabilen bir sektör haline getirilmesi beklenilmektedir.

Dağ ve Kış Turizmi Azerbaycan'da bu turizm türünün gelecekte geliştirilmesi için büyük potansiyel vardır. Çünkü Azerbaycan'ın kuzeyinde, batı ve güneyinde bulunan dağlık bölgeler buna zemin yaratmaktadır. Son yıllar dağ ve kış turizmini geliştirmek için atılan amaca yönelik adımlar neticesinde Azerbaycan'ın birçok dağlık bölgesi turistik destinasyon olarak geliştirilmiştir. Bu açıdan "Şah Dağ" Yaz-Kış Turizm Merkezi ve "Tufan Dağ" Turizm Merkezi günümüzde popüler rekreasyon kompleksleri haline gelmiştir (Afandizade, 2005: 63).

Şah Dağ Turizm Merkezi'ni 2016-2017 kış sezonunda 95.000'den fazla turist ziyaret etmiştir ki, bunlarında 38 bini yabancı turistler olmuştur. 2017 yılının yazında merkeze gelen turist sayısı 40.000 kişiyi (% 68'i yabancı) aşmıştır. İki kış sporları kompleksinin yamaçlarının uzunluğu ve tırmanma kabinlerinin sayısı nedeniyle Azerbaycan, kış turizminin kayak dâhil açık hava sporlarını kullanmasına izin veren yılda gün sayısı bakımından bölgedeki diğer alternatiflere göre daha rekabetçidir. Şah dağ Turizm Merkezi (Gusar) 17 kilometrelik yamaç, 9 tırmanma kabinine sahiptir. Tufan dağ Kış-Yaz Turizm Rekreasyon Kompleksi (Gabala) 15 kilometrelik yamaç, 5 tırmanma kabinine sahiptir. Azerbaycan'da kış ve kayak turizmi yeni bir turizm türü olmasına rağmen, bu yönü geliştirmek için gerekli potansiyel vardır. Dağ kayağının gelişimi, uygun doğa koşullarıyla ilişkilidir. Bu tür turizmin gelişmesinin temel koşulu, yılın 4-5 ayında gereken kar miktarıdır (Balasenli, 2018: 44-45).

Sağlık Turizmi. Azerbaycan için alternatif turizm türleri arasında en umut verici ve gerekli olanlardan birisi sağlık turizmidir. Azerbaycan'da 200 gruba yakın maden suyu kaynağı bulunmaktadır. Bu suların sıcaklığı +6C°'den +92C°'ye kadar değişmektedir. Günümüzde, "Badamlı", "Sirab" ve "Vayhır" maden sularının ticari satışı yapılmaktadır. Kelbecer reyonundaki İstisu madensuyu bir sıra özelliğine göre bütün dünyada bilinen Karlovi Varı suyundan daha üstündür. Bu suyun yıllık debisi 600 milyon litredir. Fakat bunun yalnız %10'u kullanılmaktadır. Abşeron Yarı-

madasındaki Surahanı ve Şıh, Deveci reyonundaki Galaaltı, Culfa reyonundaki Darıdağ, Guba reyonundaki Haltan, Şuşa reyonundaki Turşsu ve Şırlan, tedavi edici özelliklerine göre önemli olan madensularıdır. Bununla beraber, ülkede birçok kaplıca da mevcuttur. Termal suların sıcaklığı değişik arazilerde farklıdır. Kur-Aras artezian havzasında termal suların sıcaklığı +150°C'ye, İstisu mineral kaynaklarında ise +60°-80°C'ye varmaktadır. Termal kaynaklar Talış Dağlarında, Büyük Kafkas'ın güney ve kuzeydoğu yamaçlarında da çoktur (Zeynalı, 1998: 9).

Azerbaycan, sağlık turizminin gelişmesi için doğal kaynak potansiyeli açısından hemen her şeye sahiptir. Ancak 2012 yılında sağlık turizm alanında dünya geliri 100 milyar doları bulmuştur. Ülkemiz sağlık turizminin gelişmesi için gerekli doğal ve tedavi kaynaklarına sahiptir. Bu açıdan Naftalan petrol yağı, Lenkeran, Gedebey, Nahçıvan maden suları, Abşeron' un çamur volkanları vd. leri tedavi edici etkiye sahiptir. Azerbaycan'daki sanatoryum ve kaplıca kaynakları 2 milyon hastanın tedavi edilebileceği kadar çoktur. Naftalan yağı Azerbaycan'ın en önemli tıbbi kaynaklarından biridir. Naftalan yağı, sadece ülkede değil, uluslararası alanda da iyi bilinen bir tıbbi kaynaktır. Naftalan yağı birçok hastalığın tedavisinde, kas-iskelet sistemi hastalıklarında, metabolik rahatsızlıklarda, cilt ve kadın hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktadır. Naftalan'ı tedavi ve dinlenme amaçlı ziyaret eden turist sayısının 2017 yılında 2016 yılına göre % 40 artmıştır. Bu dönemde Naftalan'ın turistik tesislerini, 62 ülkeden 7.309'u yabancı turist olmak üzere 35.000'in üzerinde turist ziyaret etmiştir (Khalilova, 2008: 56-57).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ndeki Tuzdağ tedavi edici değeri nedeniyle farklı özelliklere sahiptir. Tuzdağ Fizyoterapi Merkezini daha çok bronşiyal astım ve alerjik hastaları tedavi için ziyaret ediyorlar. Merkezde şu anda 300 yatak kapasiteli sanatoryum bulunmaktadır. Burada her yıl yaklaşık 1600-1700 hasta tedavi edilmektedir. Azerbaycan'da sualtı ve yerüstü şifalı çamur volkanları mevcuttur. Bu volkanların büyük bir kısmı Bakü çevresinde, Hacıgabal ve Gobustan reyonlarında bulunmaktadır. Dünyada çamur volkanlarının sayısı ve çeşitliliğine göre Azerbaycan ile

rekabet edebilecek başka bir ülke bulunmamaktadır. Azerbaycan'ın çamur volkanlarının şifalı çamuru, deri, mide-bağırsak, sinir, jinekoloji hastalıkları da dâhil olmak üzere kozmetikte bile geniş kullanım bulmaktadır (Zeynallı, 1998: 9).

İnanç Turizmi.Azerbaycan'daki mevcut dini anıtlar arasında 1750'den fazla cami, yaklaşık 500 türbe, 40 kilise, sinagog, ibadethaneler ve türbeler bulunmaktadır. Bu anıtlara dini inancı olan insanlar daha çok seyahat etmektedir. Sadece ülke vatandaşları değil İran, Türkiye ve diğer ülke vatandaşları da turist olarak Nahçıvan'daki Aşabi-kahf türbesini ziyaret etmektedirler. Bakü'deki Bibiheybet Camisi, Mir Mosun Ağa Türbesi, Nardaran Piri ve Gence'deki İmamzade Piri gibi dini mekanlar turistler tarafından ziyaret edilerek belirli ayinler gerçekleştirilmektedir (Zeynallı, 1998: 9).

Azerbaycan tarih boyunca Zerdüştlüğün, Hristiyanlığın ve İslam'ın yayılmasında aktif bir merkez olmuştur. Dolayısıyla ülkede bu dinlere ait çok sayıda 61 tarihi esere rastlamak mümkündür. Ülkeyi ziyaret eden yabancı turistler gezi amaçlı dini yerleri ziyaret etmektedir. Çünkü dini objeleri tarihi ve mimari anıtlar olarak görüyorlar. Zerdüştlüğün eski eserlerinden biri olan Ateşgah Tapınağı Azerbaycan'ın başkenti olan Bakü şehrinde bulunmaktadır. Hindistan, İran ve Rusya'dan gelen Zerdüştlük Ateşgah Tapınağı'nı ziyaret etmektedirler. Avrupa ülkelerinden gelen turistler daha çok Hristiyan anıtlarını ziyaret etmeyi tercih etmektedirler. Bu nedenle Avrupa'dan gelen turistler Şeki'nin Kiş ve Gabala'nın Nic köyünde bulunan eski Alban devletinden kalma Hristiyan tapınaklarına ve kiliselerine daha çok ilgi gösteriyorlar. Genel olarak din turizmi sadece ahlaki açıdan değil, aynı zamanda ekonomik olarak da önemlidir. Böylelikle dini turizmin gelişmesi, ticari hizmetlerin bulunduğu bölge nüfusunun, iş yapılarının, devletin, dini dernek ve kuruluşların bulunduğu bölge nüfusunun ekonomik çıkarlarını artırmaktadır. Din turizminin ekonomi üzerindeki doğrudan etkisi, hedefler açısından turistlerin yönlendirdiği harcamalar şeklinde ifade edilmekte, dolaylı etkisi ise turistlerin yan faaliyetlere yaptığı harcamalar şeklinde ifade edilmektedir. İnanç turizminin ekonomik özelliği, bu tür turizmi seçen kişilerin farklı kategorileri temsil

etmeleri ve maliyetlerinin belirli amaçlara göre yönelik olmasıdır. İnanç turizmi günümüzde daha da gelişmektedir.

Kültür Turizmi. Azerbaycan'ın kültürel değerlerinden olan mugam, ulusal ve yabancı danslar, zengin mutfak, farklı kültürel değerlere hoşgörülü yaklaşım, ülkenin kültür turizmi potansiyeline ait olunabilir. Tarihi rotalar aynı zamanda Büyük İpek Yolu dahil olmak üzere tarihi savaş alanları, meşhur harp seferleri kültür turizminin 62 bir parçası olarak çeşitli alanları kapsamaktadır. Günümüzde turistlerin ihtiyaçlarına göre düzenlenen tarihi ve kültürel turizm rotaları uluslararası düzeyde daha çok tercih edilmektedir ve bu bakımdan da Azerbaycan potansiyeli olan bir kültür turizm ülkesi olarak geliştirilmelidir (Alakbarova, 2012: 41).

Azerbaycan'ın önemli tarihi ve kültürel mirasları başkent Bakü ve çevresinde toplanmıştır. Ayrıca Şeki şehrinde ve Nahçıvan'da önemli tarihi ve kültürel yerler bulunmaktadır. Bu yerleri incelediğimizde eserlerin çoğunun dini yapılar ve korunma amaçlı yapılar olduğunu görmekteyiz. Ülkede bazı müzeler, birkaç prehistorik ve arkeolojik sitelerin ziyareti dışında, kültürel amaçlı turizm pek gelişmemiştir. Hâlbuki eski geleneksel dokusuyla halen yaşayan kentleri, el sanatlarıyla ünlü merkezleri, dünyada en eski yerleşim yerlerinden örnekleri, bu ülkede bulmak mümkündür

Spor Turizmi Günümüzde spor Azerbaycan'da en hızlı büyüyen sektörlerden biridir. Ülkenin yüksek dağlık alanlarından Guba-Haçmaz, Şeki-Zagatala, Dağlık Karabağ ve Nahçıvan yöreleri dağ sporları, Alpinizm, Trekking yönünden yüksek potansiyele sahiptir. Dağ sıraları, dorukları, kanyonlar, dağ buzulları, yüksek dağın çekici gölleri, çekici akarsuları, mağaraları gibi şartlar alpinizm, rafting, kayak, trekking, gibi turizm türlerinin gelişimine imkân yaratmaktadır. Yüksek doruklara ulaşma yollarındaki şelaleler, derin kanyonlar, morenler, yüksek dağ çayırları alpinistlerin dikkat çekmektedir.

Eko Turizm. Azerbaycan zengin flora ve faunasıyla büyük bir Eko turizm potansiyeline sahiptir. Ülkede 11 iklim türünden 9'u (yarı çöl ve kurak step ikliminden dağ

tundra iklimine kadar) bulunmaktadır. Azerbaycan toprakları 4.100'den fazla farklı bitki türüne ev sahipliği yapmakta ve %10'u 600-700 metreden 1800 metreye yükselen dağ ormanlarından oluşmaktadır. Ülkenin orman kaynaklarının %48,8'i (592 bin hektarı) Büyük Kafkas dağlarında, %14,5'i (176 bin hektarı) Küçük Kafkas dağlarında, %2,5'i (30 bin hektarı) Kur-Araz ovasında, %0,5'i (6 bin hektarı) Nahcivan Özerk Cumhuriyetinin payına düşmektedir. Ülkede toplam devlet koruma alanları 197 bin hektara ulaşmaktadır. Devlet koruma alanları arasında Gobustan, Göygöl, Kızılağaç, Zagatala, Hirkan, Turyançay, Şirvan, Karagöl, Pirgulu, Garayazı, Besitçay, Akgöl, İsmaili, Altağaç ve İlisu bulunmaktadır. Ülkemizde eko turizmin gelişimine katkıda buluna bilecek milli parklar vardır. Akademisyen Hasan Aliyev'in adını taşıyan Ordubad, Şirvan, Akgöl, Hirkan, Göygöl, Altağaç ve Abşeron milli parklar bulunmaktadır. Şu anda, 8 Milli Park, 12 Özel Tabiatı Koruma Alanı ve 23 Devlet Tabiatı Koruma Alanı da dâhil olmak üzere 890 bin hektara kadar Korunan Doğal Alan bulunmaktadır ve bunların toplam alanı ülke topraklarının yaklaşık %10,3'üdür (Mammadov, 2012: 117).

Ülkede yaklaşık 20 bin hayvan türü vardır. Azerbaycan doğal koşullarının çeşitliliği, hayvanlar aleminin zenginliğine de yol açmıştır. Dünya'daki hayvan türlerinin %5,6'sı (600'den fazla hayvan türü) Azerbaycan'da bulunmaktadır. Kuru ovasının hayvanlar alemi çok sayıda kemirgen ve sürüngen türü ile karakterizedir. Ovalarda orta Asya ceylanları da bulunmaktadır. Kızılağaç koruma alanında, Lenkeran ovasının nemli ormanlarında ve bataklıklarına kış aylarında 200'den fazla kuş türü toplanmakta ve bu da göç sırasında bir milyondan fazla kuşun bir araya geldiği anlamına gelmektedir. Büyük ve Küçük Kafkas Dağları'nın hayvanlar alemi çok renklidir. Dağlık bölgelerde eteklerin her yerinde gece kuşlarına rastlanabilir. Büyük Kafkas Dağları'nın çayırlarında yerli bizonlar ve dağ keçileri, Küçük Kafkas Dağları'nın eteklerinde ise yaban koçları ve dağ keçileri vardır. İran'dan Talış dağlarına gelen leoparlar ve kirpiller buradaki ormanları daha da farklı kılıyor (Kılıç, Burhan; Kurnaz Alper, 2010, s. 39-50).

2.2.Azerbaycan'ın turizmini geliştiren özellikler

2.2.1.Coğrafi konum,turizm etkinlikleri,turizm merkezleri və turistik yollar, turistik kamp ve tesisler

Turizm;

- Milli gelire katkı sağlayan bir etkinliktir,
- Ekonomiyi geliştiren önemli bir hizmet sektörüdür,
- İstihdam yaratıcı özelliği yüksektir.

Azerbaycan topraklarının birçok bölge ve yöresi turizm potansiyeli açısından çok önemli nitelikler taşımaktadır.. Özellikle Apşeron Yarımadası'nın kuzeykısımları ve Hazar Denizi kıyılarında, ayrıca Guba-Haçmaz, Lenkeran Ovası, Merkez ve Batı Bölgesi turizm potansiyeli açısından daha yüksek potansiyele sahiptir. Bunların başlıca özelliklerine aşağıda değinilmiştir. Abşeron Yarımadası: Doğal koşulları, berrak ve ılık denizi, dinlenmeye uygun iklimi, ince kumlu plajları , şifalı suları ve tedavi amaçlı kullanılan çamuru, ulaşım ve altyapı bakımından gelişmişliği göz önüne alınırsa, ülkede rekreasyonel dinlenme komplekslerinin yaratılabildiği önemli bölgelerdendir. Zaten Azerbaycan'daki tedavi nitelikli sanatoryumların çoğu buradadır.Öyle ki, kalp-damar, mide-bağırsak , sinir sistemi hastalıkları üzerine, birçok büyük dinlenme merkezi bulunmaktadır.Apşeron Yarımadası'nın termal turizmde; Surahani, Buzovna, Bilgeh, Şih , Merdekan ve Pirşaha'da hidrojen sülfürlü su kaynakları büyük önem taşımaktadır.

Guba-Haçmaz: Azerbaycan'ın Kuzeydoğu kesiminde bulunan GubaHaçmaz, büyük gelişme perspektifi olan rekreasyon-turizm bölgelerinden biridir.Bölgenin elverişli ulaşım mevkii, dağlık alanları ve manzara güzellikleri, Hazar Denizi'nin Yalama Nabran, Gilezi-Zarat kıyılarındaki balneoloji merkezleri, Kalealtı, Haltan vb. mineral su kaynakları, rekreasyonel önemi arttıran özelliklerdir. Ayrıca demiryolu hattına ve Hazar Denizi'ne yakınlığı, deniz seviyesinden 500 m yükseklikte olması, yeşil ve son derece güzel peyzajı, hayvancılığ, bağcılık ve sebzeçiliyin geliştiği ilçelerin

yakınlığında olması, sağlık verici ve temiz havası, Kalealtı'nın kısa sürede bir dinlenme ve sağlık merkezi olarak tanınmasına sebep olmuştur (Zeynalli, 1998; Oğan, 2000).

Hazar Denizi kıyısında olan Lenkeran Ovası gelecekte değer taşıyacak rekreasyonel kullanım alanlarındandır. Lenkeran ilçesinde Meşesu ve İbadı mineral su gelecek için değer taşıyan rekreasyonel kullanım alanlarından biridir. Lenkeran ilçesinde İbadı ve Meşesu mineral su kaynağı vardır. Bileşiminde metan ve azot olan bu sulardan banyo alınarak, kadın hastalıkları, eklem, kalpdamar hastalıkları, deri tedavi edilmektedir (Koçman ve Diğerleri, 1994; Abbasov, 1998).

Meşesu kaynağında 150 ye kadar tesis vardır. Batı ve Merkez Bölgesi: Azerbaycan'ın doğu yarısına nazarın , batı ve merkezi bölgelerinde rekreasyon turizm sektörü az gelişmiştir. Bu geniş arazilerde mevsimlik faaliyet gösteren bir çok tedavi-dinlenme tesisleri vardır. Küçük Kafkas Dağları eteklerinde olan Naftalan kentinde dünyada tek tedavi amaçlı çamur petrolü vardır. Bu kentte 1500 yataklı ve tüm yıl hizmet verilen sağlık ocağı bulunmuştur. Bu nedenle bahsedilen dönemlerde Anadolu'dan, Kafkasya Bölgesi'nden, İran'dan ve Hindistan'dan tedavi için gelen pek çok kişi dönüşlerinde bu petrolü çamur halinde yanlarında götürüyorlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Naftalan batı ülkelerinin dikkatini çekti ve 1887 yılında bir Alman mühendis petrol sondaj kuyusundan aldığı numunedan Almanya'da merhem üretilmiştir (Oğan, 2000; Memmedov ve Rehimov, 2000).

Bugün çeşitli hastalıkların (bel, omirilik, eklem, kas, sinir sistemi, damar, karaciğer ve jinekolojik hastalıklar) doktor kontrolünde tedavisi için Naftalan'daki tesislere binlerce Azeri ve diğer ülkelerden çok sayıda turist gelmektedir. Şuşa, balneoloji-iklim tedavi merkezi olarak Azerbaycan'da çok ünlüdür. Kentin, temiz ve kuru havasına, ultraviyole ışınların tedavi eden özelliği ile alakalı İsviçre'nin Davos sağlık merkezinden daha üstünde olduğu biliniyor. Diğer taraftan, Şuşa'da Turşsu ve Şırlan karbon-hidrojenli mineral sular, eşsiz dağ manzaraları rekreasyonel potansiyelini

artırıcı etken olmuştur.İstisu sağlık ocağında mide, sinir sistemi, bağırsak,jinekolojik ve ürolojik hastalıklar tedavi edilmektedir (Koçman ve Diğerleri, 1994; Eminov, 2002).

Buraya en çok yaz aylarında gelinmekte olup, kiralık evler ve çadırlar konaklamaya uygundur.Turistik Kamplar: Azerbaycan'da turistler için kurulmuş kamplar çeşitli bölgelerde dağılış gösterir. Bunlar arasında özellikle;Mingeçevir,Bakü-Garadağ,Şuşa, Hacı-kent,Zagatala, Naftalan, Gebele, Lenkeran ve Yalama'dakiler büyük önem taşır. Azerbaycan'da esas turizm mevsimi daha çok Mayıs'tan Ekime kadar maksimum 6 ay devam eder. Buna karşılık, Yalama, Zagatala, Şuşa ve Bakıdaki turist kampları ise bütün yıl hizmete açıktır.Dinlenme Tesisleri: Azerbaycan'da toplam 98 dinlenme tesisi yer almakta olup bunlar 1998 yılı itibariyle 224 yatak kapasitesine sahip bulunmaktadır.

2.3. Ulusal turizm politikası

2.3.1. Modern Azerbaycanda ulusal turizm politikası

Turizm politikası; turizm sektöründe uygulanacaq politikaların, alınmış önlemlerin ve önerilmiş müdahalelerin yapacağı etkileri araştırmaktadır. Turizmin gelişmesi için araçlar, yeni hedefler ve olanaklar ortaya koymaktadır. Turizmin gelişmesi ve daha fazla gelir sağlanması için turizmin geleceğine yönelik varsayımların ve talebin ve arzın durumunun analizi turizm politikasının öncelikli uygulamalarıdır (Olalı;1982;103-104).

Turizm politikası ülkenin sahip olduğu turizm potansiyelinden en çok faydayı sağlamasına yardımcı olmalıdır. “Ülke ekonomisi ve ekonominin kilit sektörleri için stratejik yol haritası“Ana yönergelerin” ve ilgili konuların onaylanması üzerine ”Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınının 16 Mart 2016 tarihli 1897 sayılı Sıralamaya göre Azerbaycan, 8 ana ve 3 yardımcı olmak üzere 11 sektörde detaylı ekonomik kalkınma planları geliştirmek için çalışma grubu 2020 yılına kadar Ekonomik Kalkınma Stratejisi ve Eylem Planı, 2025 2025'e kadar olan dönem ve 2025'ten sonraki dönem için uzun vadeli gözden geçirme Bir hedef incelemesi

hazırlamak için ilgili talimatlar verilmiştir. Ulusal ekonominin kalkınma stratejisinde öncelikli yönlerden biri olarak uzmanlaşmış turizm turizmin gelişmesi için yapılan çalışmaların sürdürülebilirliğini belirlemek hizmet vermenin yanı sıra, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin çekici bir turizm merkezi olarak etkileşimlerden ve aynı zamanda lider bir pozisyon almasına izin verecektir (<https://mida.gov.az/documents/>).

Turizm sektörünün mevcut turizm potansiyelinin verimli kullanılması Azerbaycan'da katılımcılar arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve turizm hizmetleri hakkında kalitenin artmasına yol açacaktır. Öngörülen Stratejik Yol Haritası İncelenen dönemde turizm sektörünün gelişiminin desteklenmesi, uluslararası ve yerel pazarlarda kaliteli ve rekabetçi turizm hizmetleri sunmak turizm deneyiminin ulusal değerlere, çağdaş fikirlere ve yeniliklere ve turizme dayalı yeni yatırım projelerinin çekiciliği kalkınma ile bağlantılı olarak ilgili organların karşılıklı koordinasyonu gibi önlemler içerir. Son yılların istatistiklerine göre Azerbaycan'da turizm sürekli geliyor. Böylece Azerbaycan'da turizm sektöründe son 5 yılda turizm amaçlı gelen ticari kuruluşlara ve yabancı ülkelere hizmet vatandaş sayısında sırasıyla yüzde 4,5 ve yüzde 8,5 ortalama istikrarlı bir artış olmuştur. Şu anda, turizm endüstrisi ülkenin GSYİH'sı ve istihdamıyla doğrudan ilgilidir.

Mevcut fırsatların ve potansiyelin etkin kullanımı Azerbaycan 2025 Hem bölgede hem de dünyanın diğer ülkeleri arasında çekici turizm mekanlardan biri olacaktır. 2025 sonrası dönem için görünüm Azerbaycan dünyanın en popüler 20 turistik noktasından biridir ,mevcut turizm kaynaklarının verimli kullanımının göstergelerinden birine dönüşmesi maksimum teslimatı sağlamaktır. Gelişen, yerel değerler uluslararası arenada başarılı vaz vermek önemlidir. Doğrudan yabancı yatırım desteğiyle turizm sektöründe faaliyet göstermek küçük ve orta ölçekli işletmeler bu büyümenin ana itici gücü olacaktır. Azerbaycan'da çevresel sürdürülebilirlik ilkelerine dayalı kalkınma süreçleri Köylerin ve bir bütün olarak bölgelerin kalkınmasının önemli bir bileşeni haline gelecektir. 2020 yılına kadar bu sektör için uzun vadeli beklentiler elde etmek için ülkenin turizm sektörü için dört ana hedef belirlenmiştir. İlk hedef Bakü'nün turizm

potansiyelinden tam olarak yararlanmaktadır. Şu anda Bakü şehri daha iyi gelişmiş altyapıya sahip çok sayıda yabancı turist ilgi çekiyor. Bu doğrultuda belirlenen dört öncelik Azerbaycan'ın bu perspektife ulaşmasını sağlayacaktır. Potansiyelden daha fazlası Verimli kullanım için özel bir yönetim mekanizmasının oluşturulması, bilinçlendirme, turizm hizmet paketlerinin güncellenmesi, çeşitli turizm faaliyetlerinin etkin tanıtımı ve turizm altyapısının amacı geliştirilmesi öngörülmektedir. İkinci hedef, ulusal düzeyde daha iyi yönetim organize etmek, mevsimselliği ortadan kaldırmak için turizm ve rekreasyon bölgelerinin oluşturulması bölgesel düzeyde turizm altyapısının geliştirilmesi, hava bağlantıları vize kolaylığı da dahil olmak üzere turizmin iyileştirilmesi ülkede sektörün gelişmesi için elverişli bir ortam yaratmaktır. Üçüncü hedeflenen bölgesel turizm girişimlerini uygulayarak Azerbaycan'da turizmi geliştirmek yapmaktır. Böylece, daha iyi entegre bir turizm sektörü elde etmek için sağlık, kış ve ekoturizm gibi turizmin gelişimine yatırım yapmak yatırımlar yapılacaktır. Dördüncü hedef turizm alanında eğitim programlara ve turistlere yatırım yapmaktan memnuniyeti artırmak için standardizasyon ve sertifikasyon sistemi iyileştirmekten ibarettir. Turizm alanında çalışanların mesleki eğitimini artırmak amacıyla 2006 yılında Azerbaycan Turizm Enstitüsü kurulmuş ve onun bünyesinde çeşitli mesleklerde kalıcı kurslar açılmıştır. Turizm endüstrisinin hızlı gelişmesini sağlamak için, 6 Aralık 2016'da "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde uzmanlaşmış turizm endüstrisinin geliştirilmesi için Stratejik Yol Haritası"nın onaylanmasıyla, Azerbaycan turizm endüstrisi için yeni bir aşama başlatılmıştır. Belge, "2025 yılına gibi Azerbaycan, bölgedeki en çekici turizm merkezlerinden biri gibi olmalıdır. 2025 sonrası dönemin perspektifi ise Azerbaycan'ı dünyanın en popüler 20 turistik destinasyonundan biri haline getirmektir" diye geçiyor. Ayrıca 2011 yılının "Turizm Yılı" olarak ilan edilmesi, Ulusal Turizm Tanıtma Bürosunun kurulması, ASAN vize sisteminin getirilmesi ve düzenli uluslararası turizm sergilerinin düzenlenmesi Azerbaycan turizminde yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmektedir. Azerbaycan'da Avrupa Olimpiyatları, İslami Dayanışma Oyunları, Formula 1 yarışları ve Eurovision şarkı

yarışması, çeşitli spor dallarında uluslararası yarışmaların düzenlenmesi, ülkede güçlü bir turizm altyapısının oluşturulduğunu göstermektedir. Azerbaycan'da sürdürülebilir turizmi geliştirmek için son zamanlarda atılan adımlara rağmen, turizm alanında hala sorunlar olduğunu belirtmek gerekir. Bu sorunları çözmek için aşağıdaki önlemleri uygulamanın uygun olduğu düşünülüyor:

- Turizm-rekreasiya ehtiyatlarının sistemli inventarizasiyasının gerçekleştirilmesi,
- Tüm bölgelerde turizm altyapısının geliştirilmesi,
- Gelişmiş ülkelerin turizm alanındaki ileri deneyimlerinin incelenmesi ve uygulanması,
- Turizm alanında araştırma çalışmalarının genişletilmesi,
- Turizm istatistiklerinin iyileştirilmesi.
- Turizmde hizmet kalitesinin artırılması,
- Destinasyonlarda doğa koruma önlemlerinin güçlendirilmesi,
- Turizm alanındaki mevzuatın iyileştirilmesi,
- Turizm alanında faaliyet gösteren öğrenci ve çalışanların yurt dışında staj yapmalarına yardımcı olmak,
- Ulusal sembollere vurgu yaparak büyük ölçekli hediyelik eşya ve diğer ürünlerin üretiminin organizasyonu.
- Yabancı ülkelerde Azerbaycan ile ilgili turizm reklamlarının yaygınlaştırılması,
- Turizme hizmet eden bilgi teknolojilerinin etkin kullanımı.

Sonuç olarak, Azerbaycan'ın turizm potansiyelinin etkin kullanımı, ülkede turizmin sürdürülebilir kalkınmasının sağlanması açısından önemlidir. Ülke, başta ekoturizm olmak üzere çoğu turizm türünün gelişimi için ön koşullara sahiptir. “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Uzmanlaşmış Turizm Endüstrisinin Geliştirilmesi için Stratejik Yol Haritası” ve turizmle ilgili devlet programlarında belirtilen görevlerin uygulanmasıyla, ülkede turizmin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak ve Azerbaycan'ı dünyanın önde gelen ülkelerinden biri haline getirmek mümkündür (Zeynalı, 1998).

III BÖLÜM : KARABAĞ'IN TURİZM POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE YUMUŞAK GÜÇ UNSURU OLARAK İNCELENMESİ

3.1. Yumuşak gücün Karabağın Turizimine etkisi

Yumuşak güç kavramı ilk defa Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) Harvard Üniversitesi'nden Joseph S. Nye tarafından 1990'ların başında "Liderliğe Zorunluluk: Amerikan Gücünün Değişen Doğası" adlanan eserde ortaya atılmıştır ve zaman çerçevesinde bu kavram etrafında geniş bir literatür oluşmuştur. En yalın anlamıyla yumuşak güç, bir ülkenin diğer ülkelerden istediklerini askeri güç kullanmadan veya

ekonomik olarak zorlamadan, onları sosyal ve kültürel unsurlarıyla cezbederek alabilme kabiliyetini ifade etmektedir (Kavoğlu, 2018: 27).

Yumuşak gücün kavramsallaştırılması dış politikada güç olgusuna maddi unsurların yanı sıra, demokratik değerler kültür , dış politikada tutarlılık gibi maddi olarak tanımlanması zor olan ve somut olmayan unsurları içerir. Bundan dolayı Nye, ülkelerin yumuşak güç enstrümanları içine; sanat, popüler kültür, eğitim, karşılıklı temaslar, turizm, kültürel etkileşim ve ülke içerisinde yürütülen siyasi geleneği yerleştirmiştir. Bu bağlamda turizm, sadece olarak Soğuk Savaş sonrasında olan küresel sistemde yumuşak gücün potansiyelinin zaman içerisinde farkında olan ülkeler için yalnız ekonomik güç olarak gelir getirici bir kaynak değil aynı anda uluslararası olan kamuoyunu cezbetme ve etkileme enstrümanıdır. Bu çalışmada işgalden azat edilmiş Karabağ'ın turizm potansiyelinin Azerbaycan Devleti'nin yumuşak gücü için mühim olduğu ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ayrıca Karabağ'ın turizm potansiyelinin Azerbaycan için nasıl bir yumuşak güç unsuru haline getirebileceği tartışılmaktadır. 1990'cı yıllardan itibaren Azerbaycan'ın Karabağ bölgesi Ermenistan tarafından işgal olunmuştur. Bu savaş ve aynı zamanda ardından gelmiş tahmini otuz yıllık işgal döneminde ülkenin turizm potansiyeli kullanılmamıştır. Diğer taraftan hem ülkenin önemli hissesinin işgal edilmesinden dolayı hem de Karabağ'ın işgal olunmuş erazilerine yakın olan bölgelerin (Göygöl, Maral Göl gibi) sektörel açıdan istenilen noktaya gelinememiştir (Büyükgöze, 2016: 41).

Çalışmanın ikinci kısmında 2020 yılının sonbaharında 44 gün süren savaştan sonra işgalden kurtarılan Azerbaycan topraklarındaki kültürel zenginlikler , tarihi eserler, doğal güzellikler ve endemik bitki örtüsü ele alınmaktadır. Çalışmada turizmin gelişmiş olması için atılması önemli olan adımlar ayrı bir çalışmanın konusu olacaktır. Araştırma belge incelemeye dayalı olan nitel çalışmadır (C.A.Məmmədov və digərləri,2002).

Tablo2:..Sınırı geçen kişi sayısı, bin kişi

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Sınır - kontrol noktalarından geçen toplam kişi sayısı	12,192.0	13,000.8	13,563.1	15,504.3	17 464,3	4,028.3
Dahil olmak üzere:						
Azerbaycan vatandaşları	8,165.7	8 502,3	8,174.2	9,799.3	11,130.0	2,384.0
yabancılar ve vatansız kişiler	4,026.3	4 498,5	5,388.9	5,705.0	6,334.3	1,644.3
Ülkeye giren kişi sayısı	6,076.1	6 469,3	6,762.0	7,740.8	8 732,7	2,015.1
Dahil olmak üzere:						
Azerbaycan vatandaşları	4,069.9	4 220,5	4,065.3	4,891.2	5,562.3	1,219.4
yabancılar ve vatansız kişiler	2,006.2	2 248,8	2,696.7	2,849.6	3,170.4	795.7
Ülkeyi terk eden kişi sayısı	6,115.9	6 531,5	6,801.1	7,763.5	8 731,6	2,013.2
Dahil olmak üzere:						
Azerbaycan vatandaşları	4,095.8	4 281,8	4,108.9	4,908.1	5,567.7	1,164.6
yabancılar ve vatansız kişiler	2,020.1	2 249,7	2,692.2	2,855.4	3,163.9	848.6

Kaynak: <https://www.stat.gov.az/source/tourism/>

2020 yılı sonunda Azerbaycan’da, Karabağ’da işgal altında olan toprakların 44 günlük Vatan Muharebesiyle (sert güç ile) azat edildikten sonra yeni bir dönem aşamasına geçmiştir. Azerbaycan, “Kafkasya’nın Cenneti’ni dünyanın turizm merkezi haline getireceğiz” stratejisiyle Karabağ’da turizm alanında önemli yatırımlar yapmıştır. Çünkü Karabağ bölgesi kültürel zenginlikleri, endemik bitki örtüsü , doğal güzellikleri ve tarihi dokusuyla turizm sektörü için el vazgeçilmez bir coğrafyadır. Bu çalışmada Karabağ’da turistlerin ilgisini çekecek yumuşak güç unsurlarına

değınilmektedir. Bu unsurların Azerbaycan'a ekonomik getirisinin öneminin ,turizm potansiyelinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Bildiğimiz gibi Azerbaycan küresel turizm piyasasında önemli potansiyele sahiptir. Azerbaycan'da son 10 yıldır turist sayısı artmaktadır.2020-2021'de pandemi sürecinde turist sayısında inme olsa da , pandemi bittikten sonra turist sayısında artım olmuştur.

Tablo 3: Yabancıların ülkeye yaptığı ziyaretlerin amaç dağılımı

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Azerbaycan'ı ziyaret eden yabancıların toplam sayısı	2,508.9	2,297.8	2 006,2	2 248,8	2,696.7	2,849.6	3 170,4	795.7
ziyaret amaçları dahil:								
turizm amaçlı	2,129.5	2,159.7	1 921,9	2 044,7	2,454.0	2,605.3	2 863,5	519.4
onlardan:								
rekreasyon, eğlence turizmi	705.2	709.9	668,8	697.1	839.3	1,042.4	1 164,0	164.9
İş turizm	648.9	670.5	632,3	691.7	834.4	787.4	850,5	177.5
Sağlık turizmi	46.2	46.3	36,5	41.5	49.1	63.1	63,9	10.4
inanç turizm	13.7	13.7	11,5	12.6	14.7	15.3	16,6	3.0
akraba, arkadaş ziyareti	673.7	677.1	542,0	562.0	674.9	651.6	719,9	133.2
diğer turizm amaçlı	41.8	42.2	30,8	39.8	41.6	45.5	48,6	30.4
başka amaçlar için	379.4	138.1	84,3	204.1	242.7	244.3	306,9	276.3

Kaynak: <https://www.stat.gov.az/source/tourism/>

Tablo 3'te görüldüğü gibi son 7 yılda en fazla turist 2019 yılında Azerbaycan'a gelmiştir.Aynı yıl en fazla turist eğlence amaçlı gelmiştir.Sağlık ve inanç turizmi için gelen ziyaretçi sayısı bu yıl ve diğer yıllarda diğer turizmlerden daha düşük olmuştur. Azerbaycan'da sağlık turizminin gelişmesi için büyük bir potansiyel olmasına rağmen, bunların kullanım düzeyinin düşük olması, pazarlama faaliyetlerinin zayıf organizasyonu ve organizasyonel çalışma rekabet gücünü azaltmaktadır.Çalışmada belirtildiği gibi sağlık turizmine özel önem verilmelidir.

Bu araştırma sert güç (muharebe) ile işgalden özgürleştirilmiş Azerbaycan topraklarının yumuşak güç potansiyeli gibi değerlendirilmesini içermektedir. Bu nedenle çalışma, örneklem olarak ele alınmış Karabağ'ın yumuşak güç potansiyelinin turizmle birlikte “Azerbaycan için nasıl yumuşak güç unsuru” haline getirebileceğinin tartışılması açısından önemlidir (www.stat.gov.az).

3.1 1. Karabağda potansiyel turizm türleri

Turizm ve hizmetler yatırım açısından çok caziptir. Bu alan ülke altyapısının gelişmesi ve döviz girişi açısından önemlidir. Öte yandan, turizmin gelişmesi için ekonomik fırsatlar, örgütsel ve ekonomik süreçlerin gelişimi için uygun koşulların yaratılması anlamına gelir. Bu koşullar da bu kazançlı sektörün altyapısının genişlemesine yol açmakta, bu alanda oluşturulan elverişli koşullar da ülkemize gelen yabancı turist sayısında artışa neden olmaktadır. Ülkemizde iç turizm de her yıl canlanıyor. 44 gün savaşını kazanan Baş komutanımız önderliğinde yiğit Ordumuzun işgal altındaki toprakları özgürleştirmesi, halkımızda büyük bir heyecan yaratmış ve ülkemizin ekonomik kalkınması için yeni ufuklar açmıştır. Bu anlamda özgürleştirilmiş bölgelerde turizmin gelişmesi daha cazip görünmekte-dir.Devletimizin Karabağ'ı güvenli bölge haline getirmek için aldığı ciddi tedbirlerin bu alanda turizm altyapısının oluşmasına ve dinamik gelişmesine yol açacağını söylemek güvenlidir. Böylece Karabağ'ın turizm potansiyeli hakkında dünyaya iletilen yeni ve güvenilir gerçekler, ülkemize yeni yatırımların çekilmesinin yolunu açacaktır.Karabağ'ın elverişli

ekonomik ve coğrafi konumu, zengin kaynakları, eşsiz doğal ve iklim özellikleri, verimli toprakları, zengin flora ve faunası, ülkenin turizm endüstrisinin gelişimi için yeni ufuklar anlamına gelmektedir (<https://beu.edu.az/>).

Bu alanlara yatırım yapmak bu alanda iş adamları için büyük fırsatlar yaratacaktır ve bu yatırımların nihayetinde ülke bütçesine yeterli gelir getireceği bir gerçektir ve bu hayati bir gerçektir. Kurtarılan topraklarımızın maden ve termal su kaynaklarına sahip zenginliği de bölgenin turizm potansiyelinin artmasında önemli bir etkindir. Karabağ toprakları da halkımızın büyük kültürel mirasının önemli bir taşıyıcısı olarak kabul edilmektedir. Bölgemiz yetenekli şairleri, yazarları ve müzisyenleri ile de ünlüdür. Karabağ'ın Azerbaycan müziğinin beşiği olduğu köklü bir gerçektir. Deniz seviyesinden 1.400 metre yükseklikte yer alan Azerbaycan kültürünün incisi Şuşa'nın tarihi eserleri ve eşsiz mimarisi, yeni turizm rotalarının oluşturulmasına olanak sağlıyor. Manevi dünyamızın tercümanı olan bu şehir, ılıman bir iklime sahiptir ve maden sularının iyileştirici özellikleri vardır. Bunlar turizm açısından da oldukça faydalı destinasyonlardır. Alandaki uzmanlar, yakın gelecekte, Karabağ bölgesinde turizm altyapısının oluşturulması ve geliştirilmesinde geçmiş geleneklerin önemli bir rol oynaya bileceğine inanıyor. Sovyet sonrası alanda bile insanlar sürekli olarak Karabağ bölgesine akın ediyordur. Azıh Mağarası (Ermeni vandallarının bu birinci sınıf tarihi anıtı da yok ettiği doğrudur) insanlık için eşsiz bir anıttır. Bu mağara dünyanın 7 harikasından biri olarak kabul edilir. Karabağ bölgesinde UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girecek anıtlarımız vardır. Buradaki inşaat ve restorasyon çalışmaları biraz zaman alacak olsa da Karabağ'ın turizm potansiyelinin kullanılması Azerbaycan'a büyük ekonomik faydalar sağlayacaktır (www.stat.gov.az).

Bu anlamda Karabağ'ın işgalden önce işleyen kültür ve sağlık tesislerinin yeniden canlandırılması önemlidir. Geçmişte, Şuşa ve Ağdam ilçelerinde bulunan ünlü "Şuşa Sanatoryumu", "Gülablı Sanatoryumu", Şuşa dinlenme evleri, yazlık kamplar ve diğer turistik tesisler öne çıkmıştır. Bu turizm ve sağlık tesisleri, Azerbaycan halkının milli

ve tarihi değerlerini dünyaya tanıtmanın yanı sıra devlet bütçesine de çok büyük gelirler getirmişdir (www.stat.gov.az).

Ülkemizin her yerinde olduğu gibi bu alanlarda da Büyük Zaferimizin imkanlarını kullanarak muhteşem turistik tesisler inşa etmek mümkündür. Yakın gelecekte bu yönde büyük ilerlemeler kaydetmek oldukça mümkündür. Böylece Karabağ'da turizmin gelişmesi otelcilik sektörü için fırsatlar yaratacaktır. Uzmanlar, Karabağ'da turizmin gelişmesi için bir takım personelin kullanılması gerektiğine inanıyor. Devlet, zel sektör ve bilim adamlarının ortak çabaları sayesinde Dağlık Karabağ'ın turizm potansiyeli sıfırdan geliştirilmelidir. Karabağ'ın hem doğal hem de antropojenik turizm kaynaklarını göz önünde bulundurmaları. Turistler, doğanın zenginliği nedeniyle Karabağ'ın geleceğinin daha çok ekoturizme bağlı olacağına inanıyor. Devletimizin bu yönde özel bir program benimsemesi bekleniyor. Karabağ'da turizmin gelişmesi, bu yönde yeni rotaların açılması, yol altyapısının genişletilmesi anlamına geliyor. Hudafarin Köprüsü ve diğer tarihi eserler de gelecekte bir turist rotası olabilir. Kültürel ve tarihi incelerimizin çoğu tahrip edilmiş olsa da, restore edildikten sonra bu destinasyonlara turlar düzenlemek mümkündür (<https://grameenfoundation.org/>).

Uzmanlar, komşu İran İşlam Cumhuriyeti ile işbirliği olacağını umuyorlar. Türk Birliği'nin modern bir İpek Yolu projesi olduğu biliniyor. Azerbaycan'a girmek için Kars-Iğdir-Nahçıvan güzergahını ve İran üzerinden demiryolu İlaattını inşa etmek mümkün görünüyor. Bundan sadece ülkemizin vatandaşları değil, tüm kültür medeniyetinin yararlanacağına şüphe yoktur. İşgalden kurtardığımız bölgelerin çoğu dağlık olduğu için bu bölgeye bakarsak dağcılık ve dağcılık turizminin gelişmesi için doğal koşulların olduğunu göre biliriz (<https://beu.edu.az/>).

Aynı zamanda Karabağ'ın turistik yerlerine gezilerin düzenlenmesi, bu alanlarda aktif ve aşırı turizmin gelişmesi de turizmin gelişmesine katkıda bulunabilir. Karabağ'da çeşitli turizm türlerinin yaratılması ve geliştirilmesi için benzersiz fırsatlar olduğunu uluslararası sergilerde gösterir ve reklamını dünya düzeyinde düzenlersek, bölgede bu alanın daha da gelişmesine büyük bir ivme kazandırabiliriz. Örneğin sadece

Zengilan'da değil, Karabağ'da da çok sayıda termal su kaynağının bulunması, çeşitli turizm hizmetlerinin kurulması için verimli koşullar anlamına gelmektedir. Karabağ'ın turizm potansiyeli ile bağlantılı olarak devlet açısından önem taşıyan olayların coğrafyasının hızla genişlemekte olması dikkat çekicidir. 23-24 Kasım 2020'de Azerbaycan Turizm Bürosu (ATB) Dubai'de düzenlenen Gulf Travel Show'a katılmışdır. Bu uluslararası fuarda Karabağ ve turizm potansiyeli tanıtılmışdır. Pandemi nedeniyle Orta Doğu, Afrika, Asya, Avrupa ve Amerika'dan 1000'den fazla katılımcı sanal sergiye katılmışdır. Fuar kapsamında ATB çalışanları 35'in üzerinde toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıya katılanlara, kurtarılan Karabağ bölgesinin turizm potansiyeli ve gerekli önlemlerin alınmasının ardından bölgenin yeni turizm destinasyonları listesine alınacağı konusunda bilgi verilmişdir. Yabancı tur operatörleri Azerbaycan'a büyük ilgi gösterdiler ve geziler düzenlemeye devam etmek için sınırların açılmasını beklemektedirler.

Karabağ'da müzeler ve anıt komplekslerin oluşturulması, tarihi bir bellek olarak bu bölgenin "hayat aynası" haline gelebilir. Bu, gelen turistler için Karabağ hakkında daha fazla bilgi ve fikir oluşturmaya yardımcı olacaktır. Öte yandan bölge turizminde en çekici objelerden biri olarak rolünü oynayabilir. Tabii ki vatandaşlarımız kurtarılmış topraklara dönmeli, konut ve altyapıyı restore etmeli ve orada güvenliği sağlamalıdır. Ancak o zaman Karabağ'da turizmin gelişmesi için beklentiler gerçek hayatta çözülecek. Topraklarımızın işgali sırasında Ermeni vandalları Karabağ'ın dağlık kesiminde ve çevresindeki birçok yerde maddi ve kültürel anıtlarımızı ve tarihi yerlerimizi tahrip etmiş ve bölgenin ekosistemine büyük zarar vermiştir (www.stat.gov.az).

3.2.Karabağda turizmi geliştiren faktörler

Azerbaycan'ın Karabağ bölgesi, dünyanın en eski insan yerleşim ve kültür merkezlerinden biridir. Elverişli doğal-coğrafi koşullar, tatlı su kaynaklarının zenginliği, zengin flora ve fauna, Azıh mağarası gibi doğal mağaraların varlığı, eski çağlardan beri ilkel insanların buraya yerleşmesine olanak sağlamıştır. Karabağ'ın Şuşa gibi kadim bir tarihi olan bir şehri, Hocalı, Hankendi, Hocavend, Ağdam, Ağdara, Hadrud gibi eski yerleşim yerleri ve diğer gelişmiş bölgeleri vardır. Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bir parçası olan Karabağ ve Ermeni işgalinden kurtarılan diğer yedi bölge, tarihsel olarak ülkenin diğer bölgeleriyle ekonomik kalkınma açısından bütünleştirici ilişkilere sahip olmuş ve modern sanayi ile son derece gelişmiş ekonomik bölgelerden biri haline gelmiştir. Otuz yıl önce bölgenin coğrafi konumu, doğal kaynakları ve insan kaynakları Karabağ ekonomisinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (C.A.Məmmədov ve digərleri.,2002).

O dönemde burada oluşturulan ulaşım ve altyapı koşullarının yanı sıra mevcut doğal kaynaklar enerji, madencilik, tarım, işleme, ormancılık, balıkçılık ve turizm gibi alanlarda önemli projelerin uygulanmasına olanak sağlamıştır. Sovyet döneminde Azerbaycan'ın toplam nüfusunun yaklaşık yüzde 2'sini ve topraklarının yüzde 5'ini oluşturan Karabağ, ülkenin tarım ürünlerinin yüzde 5'ini ve sanayi ürünlerinin yaklaşık yüzde 3'ünü üretmiştir (Mammadov, 2010).

O dönemin istatistiklerine bakacak olursak, cumhuriyet bir takım ürünlerin üretiminde önemli sonuçlar elde etmiştir. Tarihsel olarak, Karabağ halkının kazandığı meslek türleri ve deneyimler burada kilit rol oynamıştır. Dolayısıyla sadece tarıma bakacak olursak, tahıl, sebze, meyve, bağcılık, pamuk ve tütünün yanı sıra et ve süt ürünleri üretiminde de önemli göstergeler elde edildiğini görüyoruz. Sovyet döneminde Azerbaycan'da oldukça gelişmiş olan üzüm tarlaları da başta Fuzuli ve Cebrayil olmak üzere Karabağ'ın tüm bölgelerinde mevcut olmuştur (www.stat.gov.az).

Kubadlı, Laçın, Kelbecer ve Zengilan'daki doğal meraların zenginliği de hayvancılığın gelişmesine ivme kazandırmıştır. Elverişli doğal ve iklim koşulları, arıcılığın gelişmesi için koşullar yaratmıştır. Bölgede yaygın olan dut bahçeleri,

ipekböceği yetiştiriciliği ve kozacılığının gelişmesine yol açmıştır. O zamanlar Karabağ'ın sanayisi esas olarak yerel olarak üretilen tarımsal hammaddelere dayanıyordu. Sanayinin yapısında dönemin bölgesel kalkınma önceliklerine uygun olarak hafif ve gıda sanayileri başı çeken alanlar olmuştur. Karabağ'ın hemen hemen tüm bölgelerinde, özellikle Ağdam, Hankendi, Hadrut ve Şuşa'da şaraphaneler, çeşitli meyve ve sebze konserve sanayileri, un değirmenciliği, fırıncılık, dokuma, dikiş, ipekböceği yetiştiriciliği, halı dokuma, ayakkabı, deri ve deri sanayileri bulunmaktadır. Ayrıca Karabağ'ın adı, dünyaca ünlü halı dokumacılığı başta olmak üzere işleme sanayi ve el sanatlarında bir dünya markası olmuştur. Tüm bu ve diğer alanların yanı sıra Karabağ, eşsiz turizm kaynakları ve tatil köyleri, korunan doğal ve rekreasyon alanları ile gezginlerin ilgi odağı olmuştur (Hüseynov, 2018).

Bölgenin çoğu Karabağ silsilesi tarafından işgal edilmiştir. Her yönden bakıldığında bir kale kadar yüksek olan Şuşa yaylası ve çevresindeki Taşaltı kanyonu harika bir manzaraya sahiptir (Denman R. and Denman, J. ,2004,pages 2-5).

Karabağ'ın iklimi de çok farklıdır. Bölgenin eteklerinde kuru subtropikal iklim, dağlık kesimlerde ise ılıman dağ iklimi hakimdir. Yağış yılda 300-800 mm'dir. arasında değişmektedir. İşgalden önce bölgede sulama ve tütün tarımı, bahçecilik ve hayvancılık oldukça gelişmiştir. Tartarçay, Haçınçay, Gargarçay, Kondelançay, Güniçay ve diğer küçük nehirler bölgeden geçmektedir. Tartar Nehri üzerindeki Sarsang Rezervuarı, sulama ve enerji için büyük önem taşımaktadır. Karabağ'ın en önemli doğal kaynaklarından biri ormanlardır. Azerbaycan burada çok güçlü orman kaynaklarına sahiptir. Meşe, gürgen ve kayın ormanları bölgede ağaç işleme endüstrisinin gelişmesi için uygundur. İşgal sırasında Ermeniler, diğer hazinelerimiz gibi Karabağ ormanlarındaki bu nadir ve değerli ağaç türlerini yağmaladılar. Karabağ'ın doğal kaynakları arasında Kelbecer ve Zengilan altın rezervleri, polimetallik cevher yatakları, çeşitli inşaat malzemeleri, büyük rezervli mermer yatakları, cıva, kireçtaşı, çimento hammaddeleri, kum, çakıl vb. yağmalanmıştır. Dağlık Karabağ'ın şehir ve ilçeleri arasındaki iletişim ağırlıklı olarak karayolu ile sağlanmıştır. Horadız-Fuzuli-Hocavend-

Ağdam, Ağdara-Tartar, Yevlah-Berde-Kelbecer, Berde-Ağdam-ŞuşaLaçın karayolları, mal ve yolcu taşımacılığında ana yollardır. Khankendi'de bir havaalanı vardır. Yevlah-Ağdam-Hankendi-Laçın-Gorush-Nahçıvan doğalgaz boru hattı bölgeden geçmiştir.Halkımızın emekleri ve devletimizin büyük fonları ile oluşturulan altyapı işgal sırasında sistemli bir şekilde tahrip edilmiş ve yağmalanmıştır. Şuşa, Azerbaycan'ın en popüler kültür merkezlerinden biridir. Bu şehir eşsiz bir güzelliğe sahiptir ve doğal bir kale şeklindedir. Şuşa yakınlarındaki Turşsu, Şırlan ve diğer maden yatakları çok sayıda turisti kendine çekmiştir (<https://www.azerbaijannews.az/az/posts/detail/>).

Eski ve orta çağda Azerbaycan'a seyahat eden Türk, Avrupalı, Rus ve Arap seyyahlar, antik İpek Yolu üzerindeki bu büyüleyici köşenin harika doğası hakkında yazmışlar ve insanların misafirperverliğinden derinden etkilenmişlerdir (Mammadov, Soltanova, Rahimov, 2005).

Modern anlamda, Karabağ'ın bir turizm merkezi olarak tanınması, Azerbaycan'ın bir petrol ülkesi olarak gelişmesi ve yabancı sermaye akını ile XIX yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanmaktadır. O zamandan beri, Karabağ'ın güzelliği, Güney Kafkasya'nın turistik yerlerini tanımak isteyen bu yabancılar için bir cazibe unsuru olmuştur. Daha sonra, Azerbaycan'da Sovyet döneminde Karabağ, ülkedeki en popüler turistik yerlerden biri olmuştur ve birlik ve yabancı kökenli turistler için tanıdıklar, dinlenme, tedavi, ekoturizm ve eğlence turlarına ev sahipliği yapmıştır. Çok da uzak olmayan bu tarihsel dönemde hem Şuşa hem de tüm Karabağ bölgesi iç turizmde önemli gelişmelere sahne olmuştur. Daha 1930'larda Şuşa'da bir tatil yeri olarak kullanılan bir sayfiye, daha sonra bir pansiyon ve bir sanatoryum olmuştur.Ağdam'daki Ekmek Müzesi ve buradaki cami turizm açısından çok değerlidir. Bu dönemin mevcut sosyo-kültürel altyapısı o dönemin turistlerinin ihtiyaçlarına göre oluşturulmuş ve bölgenin turizm ve rekreasyon potansiyeli uluslararası düzeyde kabul görmüştür. Geçen yüzyılın 70'li ve 80'li yıllarında, tüm Azerbaycan'da olduğu gibi, turizm incisi Karabağ, turizm gelişiminin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Böylece 1987 yılında Azerbaycan'a

50.000 yabancı turistin, SSCB'nin farklı bölgelerinden 250.000 turistin ve yerel turizm ve gezi bürolarının düzenlediği turlara katılan 2,5 milyon yerli turistin önemli bir kısmı Karabağ'ı ziyaret etmiştir. Ancak 1988'den bu yana Ermenistan'ın askeri saldırganlığının bir sonucu olarak, sadece Karabağ'da değil, aynı zamanda ülkemizin tatil beldelerinde de mülteciler iç ve iç turizmden ciddi şekilde zarar görmüştür (Mammadov, Soltanova, Rahimov, 2005).

3.3. İkinci Vatan Savaşı'ndan sonra Karabağ'da turizmin gelişme potansiyeli

Karabağ'da bir yılı aşkın süredir büyük çaplı restorasyon ve inşaat çalışmaları yapılıyor. Bu çalışma kapsamında Karabağ'ın turizm potansiyelinin geliştirilmesine özel önem verilmektedir. Bu, önümüzdeki yıllarda bölgede daha geniş bir turizm hizmetleri yelpazesine yol açacaktır. Uluslararası seyahat kademeli olarak yeniden başlatılacak ve Azerbaycan'ın turizm potansiyelinin dünyaya tanıtılması hızlandırılacaktır (<https://grameenfoundation.org/>).

Bunun en bariz örneklerinden biri geçtiğimiz yıl 26 Ekim'de açılışı yapılan Fuzuli Uluslararası Havalimanı'dır. Karabağ'ın hava kapısı olarak adlandırılan liman, dünya standartlarına uygun olarak inşa edilmiştir. Her türlü uçağın havalimanına inmesi mümkündür. Buradaki tüm çalışmalar uluslararası norm ve standartlara uygun olarak yapılmıştır. Havalimanı çevresinde göz alıcı çevre düzenleme çalışmaları yapılmıştır. Yolcuların ve turistlerin konforu için tüm koşullar vardır (<https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/>).

Şu anda Zengilan ve Laçın'da uluslararası havalimanları yapılıyor. Tamamlandığında bölgeye gelen yerli turist sayısı kadar yabancı ziyaretçi sayısı da önemli ölçüde artacaktır. Böylece her iki havalimanının da işletmeye alınması bölgede turizmin gelişmesinde müstesna bir rol oynayacaktır. Laçın ve Zengilan'da gizemiyle öne çıkan pek çok termal su kaynağı var. Bu alanlarda tarihi ve dini anıtlar ile çınar ağaçları bulunmaktadır. Dolayısıyla doğanın zenginliği nedeniyle bu bölgenin geleceği

daha çok ekoturizm ile ilgili olacaktır. Akıllıca kullanıldığında, Karabağ muhtemelen dünyanın en ikonik eko turizm destinasyonlarından biri olacaktır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra kurtarılan Ağdam, Zengilan, Fuzuli, Cebrail, Kubadlı, Şuşa ve Hadrut'a yaptığı ziyaretlerde, Ermeni vandallarının harap ettiği şehir ve köylerimizi gerçek bir cennete çevireceğimizi defalarca vurgulamıştır. Azerbaycan halkı buna inanıyor ve liderlerinin yapıcı ve yaratıcı bir lider olduğuna inanıyor (<https://sia.az/az/news/tourism>).

"Karabağ ve Doğu Zengazur'un tanıtımına geçen yıl Mayıs ayından itibaren Şuşa ve Zengazur'un potansiyelini ortaya koymaya başladık. Büyük bir ilgi olduğunu görüyoruz ve bu Azerbaycan turizmi için bir fırsat daha yaratacak. Diğer bir deyişle, rekabet ortamında yeni bir avantajla dünya pazarına dönüyoruz, "dedi (<https://report.az/turizm/>).

"Devlet Turizm Ajansı'nın bu yılki ana odak noktalarından biri Karabağ'ın turizm potansiyelidir." Raporu göre, açıklama, teşkilat başkanının danışmanı Kenan Gülüzade'den geldi. 2025 yılına kadar Karabağ'ı yaklaşık 20 milyon turist ziyaret edecek: "Kurtarılan bölgelerin değerlendirilmesi, konseptlerin, stratejilerin ve diğer alanların geliştirilmesi üzerinde çalışıyoruz. Yolumuz Karabağ'a" projesinde zaten birkaç rota sunduk. Yerli ve yabancı turistler dahil yaklaşık 1 milyon kişi, 2012 yılına kadar Karabağ'ı ziyaret edecek." Gülüzadeh, Karabağ'da turizm altyapısı oluşturma planlarından da bahsetmiştir "Kurtarılan bölgelerde turizm altyapısı için belirli planlarımız var. Örneğin Sugovuşan, Hadrut ve Şahbulag için planlar var. Farklı bölgeler için ayrı projeler, tek güzergahlar ve tematik kümeler üzerinde çalışıyoruz. Bu iş için yabancı uzmanları görevlendirdik. Aynı zamanda bu alanda kamu dernekleri ile istişarelerde bulunuyoruz. Kurtarılmış bölgeleri ziyaret ediyoruz. Bu ziyaretleri daha yoğun hale getirmeye çalışacağız" dedi. "Burada iki yaklaşım var: Birincisi küme yaklaşımıdır (yani turizm ürünlerinin ve potansiyelinin yoğunlaştığı yerlerde yapılacak çalışmaların başlaması) Diğer bir yaklaşım ise koridor yaklaşımıdır. Bu alanlarda yeni

turizm projeleri, altyapı, güzergahlar ve turizm ürünlerinin inşa edileceği büyük koridorlar olacak (<https://report.az/turizm/>).

Bölgenin turizm potansiyeli oldukça geniştir. Karabağ'a yeni oteller yapılacaktır. Ancak önceki adımlar, güvenliği sağlamak, altyapıyı oluşturmak ve insanları buraya geri getirmek gerekmektedir. Ayrıca turizme yönelik insan kaynağı ve personel eğitimleri de başlamıştır. Turist güzergâhlarına göre “Yolumuz Ağdam’a” mottosu altında ilk rota sunulacaktır. Ardından "Yolumuz Karabağ'a" konseptiyle güzergahlar yapılıyor. Yakın gelecekte çeşitli güzergahlar halka sunulacaktır. Bu güzergahlar, özel koridorlar aracılığıyla güvenlik konularını dikkate alacaktır. İlk etapta bu koridorlara sıhhi tesisler yapılması, atık ve beslenme ile ilgili konuların ele alınması planlanmaktadır. Böylece bu güzergahlar yerli turistlerin hizmetine sunulacaktır.

Yetkili ayrıca ajansın eğitim kılavuzlarına başladığını da kaydetmiştir. Aynı zamanda turizm potansiyelinin yerli ve yabancı kitlelere tanıtılması için çalışmalar devam etmektedir:

"İlk kez Mayıs ayında Körfez ülkelerinde, ardından İstanbul'da ve diğer yerlerde canlı tanıtımlarımız yapılmıştır. Her bölgenin kendine özgü turizm potansiyeli vardır. Örneğin Kelbecer bölgesini alırsak doğa, kültür, sağlık ve kış turizmi ürünlerinin daha da geliştirilmesi planlanıyor. Şuşa'da önemli bir nokta, tarihi ve kültürel anıtların, kaynakların, festivaller için turizm planlarının tanıtımıdır. Ağdam'da gelecekte faaliyete geçirilmek üzere daha fazla iş turizmi fırsatı araştırılıyor. Planlar büyük. Çalışma yapıldıkça, elbette, halka daha fazla bilgi verilecektir. Devlet Turizm Acentesi olarak Karabağ'ın turizm potansiyelini geliştirmek ve Karabağ'ın turizm destinasyonunu tanıtmak ana faaliyetlerimizden biridir.

Gelecekte Fuzuli-Hocavend-Şuşa-Laçın, Fuzuli-Cebrayıl-Zangilan, Zengilan-Kubadlı-Kelbecer-Laçın, Barda-Ağdam istikametlerinde turistik rotaların düzenlenmesi planlanmaktadır. Şuşa'nın Azerbaycan Kültür Başkenti ilan edilmesi turistlerin dikkatinden kaçmayacaktır. Şehirde renkli etkinlikler, festivaller, turizm

ürünlerinin tanıtımı, uluslararası sergiler ve diğer kültürel etkinliklerin düzenlenmesi şimdiden büyük ilgi görmektedir.

İran ve Türkiye'den turistlerin Hudafer ve Nahçıvan üzerinden gelmesi bekleniyor. Bu iki yönden kurtarılan bölgelere turist akını olacaktır. Ülkemizde turizmin öncelikli dayanakları bulunmakta olup, Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın talimat ve tavsiyeleri doğrultusunda bazı ajanslar bu yönde projeler hazırlamakta ve gerekli tedbirler alınmaktadır.

Başkanın emrine göre, kurtarılmış bölgelerin turizm gelişimi için bir strateji geliştirildi. Belgeye göre turizm ürünlerinin geliştirilmesi, bu alanlarda turizm altyapısının inşasına paralel olarak gerçekleştirilecek. Tabii ki, turistlerin güvenliğini sağlamak ana görevdir. Nüfusun geri dönüşü, konut ve altyapının restorasyonu ile birlikte orada turizm ürünleri oluşturulacaktır (<https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/>).

Devlet düzeyinde, özel sektör ve bilim adamlarının ortak çabaları sayesinde Dağlık Karabağ'ın hem doğal hem de antropojenik turizm kaynakları gündeme gelmektedir. Karabağ dağlık bir bölge olduğu için dağ ve dağcılık turizmi özellikle ilgi görmektedir. Ayrıca yürüyüşlerin, aktif ve ekstrem turizmin geliştirilmesi için ilginç projeler geliştirilmiştir. Kurtarılan topraklarda altyapı yenilenicekdir, öncelikle Azerbaycan vatandaşları o toprakları ziyaret edecektir. Bakü-Şuşa-Ağdam güzergahında ilk seferlerin bu proje kapsamında düzenlendiğini belirtmek gerekir. Bakü-Şuşa-Bakü otobüs seferleri halen haftada iki kez yapılmaktadır. Görünüşe göre yıllardır özlediğimiz yerleri yürümek ve görmek isteyen binlerce insan vardır. İkinci en büyük seyirci potansiyeli ise yurtdışında yaşayan Azerbaycan diasporasının temsilcileridir (<https://report.az/turizm/>).

İlk seferdeki yolcu sayısı yaklaşık 400 olmuştur. Her biri yurttaşımız olan on milyondan fazla Azerbaycanlı, Azerbaycan'ın kültür merkezi haline gelen eski Şuşa'yı görmekle çok ilgileniyor. İşgalden önce sadece madencilik, metalurji, gıda, işleme, yaratıcı sanayi, ilaç, hububat yetiştiriciliği değil, aynı zamanda turizm ve rekreasyon

alanında da turizmi organize etmek hala mümkün değil. Tabii ki Karabağ ve çevresinde turizm imkanlarının tam olarak kullanılması üç ana faktörün sağlanmasıyla mümkün olacaktır. Bunlar, kurtarılan topraklarda güvenliğin sağlanması, nüfusun geri dnğ ve altyapının oluşturulmasıdır. Hiç şüphe yok ki yakın gelecekte tüm bu sorunlar zldğnde Karabağ, Azerbaycan turizmindeki hegemonyasıyla ne çıkacaktır. Hatta güvenle söyleyebiliriz ki, Karabağ önce bölgesel, sonra da dünya çapında bir ekoturizm merkezi haline gelecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada işgalden azat edilmiş Karabağ'ın turizm potansiyelinin Azerbaycan Devleti'nin yumuşak gücü için mühim olduğu ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ayrıca Karabağ'ın turizm potansiyelinin Azerbaycan için nasıl bir yumuşak güç unsuru haline getirebileceği tartışılmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında 2020 yılının sonbaharında 44 gün süren savaştan sonra işgalden kurtarılan Azerbaycan topraklarındaki kültürel zenginlikler ,tarihi eserler, doğal güzellikler ve endemik bitki örtüsü ele alınmaktadır.

Bu kısmın sonunda ise sağlık turizmi konusu ayrı bir başlıkta ele alınmaktadır. Tablo 3'te görüldüğü gibi son 10 yılda en fazla turist 2019 yılında Azerbaycan'a gelmiştir.Aynı yıl en fazla turist eğlence amaçlı gelmiştir.Sağlık ve inanç turizmi için gelen ziyaretçi sayısı bu yıl ve diğer yıllarda diğer turizmlerden daha düşük olmuştur. Azerbaycan'da sağlık turizminin gelişmesi için büyük bir potansiyel olmasına rağmen, bunların kullanım düzeyinin düşük olması, pazarlama faaliyetlerinin zayıf organizasyonu ve organizasyonel çalışma rekabet gücünü azaltmaktadır. Çalışmada belirtildiği gibi sağlık turizmine özel önem verilmelidir.

Çalışmada turizmin gelişmiş olması için atılması önemli olan adımlar ayrı bir çalışmanın konusu olmuştur.

Azerbaycan'ın turizm potansiyelinin şimdiye kadar işgal altında olan Karabağ'ın azat edilmesiyle önümüzdeki zaman aşamasında daha da artması beklenmektedir.Gelen turistler işgalden kurtarılmış topraklarımızı görmekle ciddi şekilde ilgileniyor.2020 yılı sonunda Azerbaycan'da, Karabağ'da işgal altında olan toprakların 44 günlük Vatan Muharebesiyle (sert güç ile) azat edildikten sonra yeni bir dönem aşamasına geçmiştir. Azerbaycan, “Kafkasya'nın Cenneti'ni dünyanın turizm merkezi haline getireceğiz” stratejisiyle Karabağ'da turizm alanında önemli yatırımlar yapmıştır. Çünkü Karabağ bölgesi kültürel zenginlikleri, endemik bitki örtüsü , doğal güzellikleri ve tarihi dokusuyla turizm sektörü için el vazgeçilmez bir coğrafyadır.Bu çalışmada Karabağ'da turistlerin ilgisini çekecek yumuşak güç

unsurlarına değinilmektedir. Bu unsurların Azerbaycan'a ekonomik getirisinin öneminin ,turizm potansiyelinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu araştırma sert güç (muharebe) ile işgalden özgürleştirilmiş Azerbaycan topraklarının yumuşak güç potansiyeli gibi değerlendirilmesini içermektedir. Bu nedenle çalışma, örneklem olarak ele alınmış Karabağ'ın yumuşak güç potansiyelinin turizmle birlikte "Azerbaycan için nasıl yumuşak güç unsuru" haline getirebileceğinin tartışılması açısından önemlidir. Azerbaycan'ın bu yönde sürdürülebilir bir politikayı desteklediğinin açıkça görülmesi için "Büyük Dönüş"ü şimdi en azından köylerde uygulamalıyız. Altyapı yapım sürecinde, inşaat ve altyapı işlerinde malzemelerin yerinde üretimi, nakliyesine göre daha uygun ve ucuzdur. Tüm bunların engellenmeden yapılabilmesi için güvenlik sorununun tam olarak çözülmesi gerekiyor."

Azerbaycan, turizm alanında yumuşak gücünü etkin bir şekilde kullanmaktadır.Yakın gelecekte, yeni kurtarılan Karabağ'da turizmin gelişmesiyle birlikte ilerleyecektir. Azerbaycan turizmi yumuşak gücü etkin bir şekilde kullanırken, dış politikaya dış müdahale, bölge ülkelerinin yumuşama kabiliyetini de ortaya çıkarabilir.

KAYNAKÇA

Azerice kaynaklar

1. Meherremli Elçin Mehemedeli-Gencenin turizm potansiyeli ve analizi-Bakü 2018
2. Pərvin Quluzadə-Azərbaycan sağlq turizmi potansiyelinin değerlendirilmesine y6nelik 6neriler-2020
3. Aysel M6mm6dli- Azərbaycanda kış turizmi potansiyeli ve Guba-Haçmaz Şeki-Zagatala b6lgelerinde bir uygulama-2020
4. Elvin Abılov-Azərbaycan turizm sektor6n6n gelişimi ve ekonomiye etkisinin incelenmesi-2019
5. İslam İslamzadə-Azərbaycan'da alternatif turizm 6eşitlerinin turizm potansiyeline ekonomik etkileri 6zerine bir araştırma-2021
6. M6t6nat 6zizova-Azərbaycan turizminin değerlendirilmesi ve turizm eğitimine y6nelik 6neriler-2002
7. C.A.M6mm6dov, H.B.Soltanova, S.H.R6himov “Beyn6lxalq turizmin coğrafiyası” D6rslik 2002.
8. Mirzayeva U. Ekber A.(2017). Azərbaycan Cumhuriyeti'nin i6 turizminin incelenmesi. Azərbaycan'ın turizm potansiyeli. Azərbaycan Devlet Universitesi yayınları. Bak6
9. Hasanov T., Safarov M., (2010). Azərbaycan'ın turizm potansiyeli. Azərbaycan Devlet Universitesi yayınları. Bak6
10. Mammadov C.A., Bilalov B.Ya. (2004) Azərbaycan'da turizmin artması ve ona ulaşmanın yolları. Bak6.
11. Ehadov H. (2016). Azərbaycanın belirli b6lgelerinde turizm sektor6nde rekabet analizi. Azərbaycan Turizm Univrsitesi. Bak6
12. Bilalov BA (2005). Turizm İşletmeciliği. Bak6. Ortaklık yayınevi.
13. Rehman Seferov- Azərbaycan'ın Turizm Potansiyeli ve Turizm Etkinliklerinin Değerlendirilmesi

T6rk6e kaynaklar

1. Sönmezoğlu,2010:300
2. Oğuzlu, Tarık, “Soft Power: the Concept and Its Relevancy”, *Bilgesam Analysis*, Sayı 1125, 7 Nisan 2014, s. 1-3
3. Özel, C. (2018). Yumuşak Güce Bütünsel Bakış. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*,7(1), 1-27.
- 4.TİKA. (2018). Özbekistan'da TİKA Projeleri. Ankara: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Yayınları.
- 6.Simge Kömürcü--Etkinlik turizmi ve inanç turizmi paradoksu Turizm yazınında inanç etkinliklerinin kavramsal analizi ve konumlandırılması-2017
7. Ünlüönen, Kurban: Şahin, Salih Zeki, “Turizmde İstihdam”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C:X, No: 37, s:1-25
8. Kılıç, Burhan; Kurnaz, Alper: “Alternatif Turizm Ve Ürün Çeşitliliği Oluşturmada Ekolojik Çiftlikler Pectoral Vadi Örneği”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, C:IV, No:2, 2010, s. 39-50.
- 9.Yıldırım, L. (2014). Türk gücü, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara.
10. Gül Oral-The Assessment of Turkey as a soft power 2009-2014-june 2016
11. Camgöz, C., & Dinçer, F. İ. (2017). Günümüz Uluslararası İlişkilerinde Turizmin Türkiye’de Yumuşak Güç Olarak Kullanılmasına Yönelik Bir Değerlendirme. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(1), 283-293
- 12.GÖKBAYRAK, Diler, (2011), Yumuşak Güç, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Ödevi.
13. Bayraktar, Zülfikar, “Türkiye’nin Balkanlar’daki Yumuşak Gücü Türk Kültürü”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 35,Güz 2012, s. 181-189
- 14.Akbaş, Z., & Tuna, H. (2012). Bir Dış Politika Aracı Olarak Yumuşak Gücün Turizm Sektörüne Etkisi: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(571)

15. Aydemir, B., & Bal, K. (2018). Bir Dış Politika Aracı Olarak Turizm: Gana Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*,
16. Oğuzlu, Tarık, “Soft Power in Turkish Foreign Policy”, *Australian Journal of International Affairs*, Cilt 61, Sayı 1, Mart 2007, s. 81-97.
17. Esen, K. & Gaffarlı, O. (2014). Yumuşak Güç Olarak Sivil Toplum Örgütleri, *Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi*, Eskişehir.
18. Unur, Kamil: Turizmin Ekonomik Etkilerinin Ölçülmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Turizmin Ekonomik Etkilerinin Ölçülmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:VI, No:4, 2004, s.114- 142.
19. Yılmaz, S. (2011). Yumuşak Güç ve Evrimi. *TURAN-SAM Dergisi*, 3(12), 31- 36
21. Evcin, E. (2018). Özbekistan’da Türkiye’nin Turistik Tanıtım ve Propaganda Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(1), 113-142.
22. Sancak, K. (2016). Yumuşak Güç Kaynağı Olarak Kültür ve Türkiye’nin Yumuşak Gücünde Kültür Faktörü. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 02(04), 16-26.
23. Utku; “Yumuşak Güç Ölçülebilir mi?”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 47, s. 5-25.

İngilizce kaynaklar

1. Sait Yersiz An analysis of interaction between tourism and public diplomacy in the context of manufactured soft power-the case of Turkey
2. Ubeydullah Sakin-Turkey's soft power strategy-The case bosnia and Herzegovina-january 2017
3. Nye Jr., Joseph S., “Think Again: Soft Power”, *Foreign Policy*, 23 Şubat 2006

4. GALLAROTTI, Giulio (2011), “Soft Power: What it is, Why it’s Important and the Conditions Under Which it Can Be Effectively Used”, Journal of Political Power, Vol:4, Issue 1,
5. VUKOVICH, Daniel (2018), Illiberal China: The Ideological Challenge of the People’s Republic of China, New York, Palgrave MacMillan. WALKER
6. Christopher ve LUDWIG Jessica (2017). “The Meaning of Sharp Power: How Authoritarian States Project Influence?”, Foreign Affairs, Kasım.
7. WALKER, Christopher ve LUDWIG Jessica (2017). “The Meaning of Sharp Power: How Authoritarian States Project Influence?”, Foreign Affairs, Kasım.
8. DAHL, Robert A. (1957), “The Concept of Power”, Behavioral Science, 2:3, Temmuz, Telif hakkı (2001), Proquest Information and Learning Company
9. KROENING, Matthew, M. McAdam ve S. Weber (2010), “Taking Soft Power Seriously”, Comparative Strategy, 29:5, s.412-431
10. Denman R. and Denman, J. (2004) Tourism and poverty alleviation recommendations for action. Madrid: World Tourism Organisation (Report nr. ISBN: 92-844-0701-X pages 2-5)
11. Nye Jr., Joseph S., “Public Diplomacy and Soft Power”, The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Cilt 616, Sayı 1, Mart 2008

İnternet kaynakları

1. <https://www.stat.gov.az>
2. <https://tourism.gov.az/>
3. <https://sputnik.az/karabakh/>
4. <https://sia.az/az/news/tourism>
5. <https://xalqqazeti.com/az>
6. <http://www.tesev.org.tr/>

Tabloların listesi

Tablo 1: Ekonomik bölgelere göre seyahat acenteleri ve tur operatörlerinin brüt gelirleri.....	23
Tablo 2: Sınırı geçen kişi sayısı, bin kişi.....	49
Tablo 3: Yabancıların ülkeye yaptığı ziyaretlerin amaç dağılımı.....	50